

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Souvislosti vnímání solidarity očima
uživatelů terénního programu Most naděje

Vypracoval: Milan Graus, DiS.
Vedoucí práce: Mgr. Miroslav Procházka, PhD.

České Budějovice 2014

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Prachaticích dne 19. února 2014

Milan Graus, Dis.

.....

Chtěl bych tímto poděkovat především vedoucímu práce panu Mgr. Miroslavu Procházkovi, Ph.D. za vedení při psaní práce. Děkuji také všem, kteří mne jakkoli podpořili.

Abstrakt

Bakalářská práce Souvislosti vnímání solidarity očima uživatelů terénního programu Most naděje se zabývá problematikou distribuce solidarity a v obecné rovině také tím, jak lidé vnímají obsah pojmu samotného či pojmů souvisejících. Cílem práce bylo v teoretické části obecně definovat pojmy a koncepty související s pojmy solidarita, sociálního kapitál, důvěra a v praktické části pak navázat kvalitativním zhodnocením teoretických konceptů. Také bylo vhodné popsat další témata, jenž se úzce vztahují k problematice marginálních skupin ve společnosti. Téma tudíž bylo představeno z pohledu filozofického, psychologického, sociologického a specificky i z pohledu progresivního pojetí sociobiologie.

Cílem praktické části bylo popsat a komentovat problematiku samotnými uživateli sociálních služeb (osob sociálně vyloučených či sociálním vyloučením ohrožených), kteří jsou často objektem úvah veřejného mínění o „přiměřené míře“ solidarity. Ve veřejném diskurzu české společnosti se často objevují témata naznačující sníženou míru solidarity s příslušníky marginálních skupin – tudíž i s Romy. Zajímalo nás proto, co chtějí říci k problematice samotní Romové. Výzkumné šetření bylo realizováno pomocí metody etnografického (biografického) interview – vyprávěním životního příběhu. Analýza byla provedena kvalitativní interpretací. Prostřednictvím kvalitativního výzkumu, tak romští narátoři hovořili o podstatných hodnotách svých životních příběhů tak, jak je vnímali oni sami v kontextu svých životů.

V šetření se ukázalo, že narátoři hledají bezpečí a oporu v příbuzenských vazbách, a poměrně výrazně deklarují, že důvěra v lidi mimo rodinu je slabá. Také vykazují nízký stupeň ochoty prosazovat své zájmy u voleb do demokratických institucí státu a neúčastní se spolkového života. Z pohledu teorie sociálního kapitálu, tak nerozvíjejí jeho přemostující složku, která je předpokladem pro začlenění se či udržení se v hlavním proudu společnosti.

Klíčová slova: solidarita – sociální kapitál - důvěra – marginalizace

Abstract

This Bachelor Thesis called “Context of Solidarity Perception through the Eyes of Clients in the Street Program “Bridge of Hope”” mainly deals with the issue of solidarity distribution in general and solves how people perceive the concept itself, alternatively how they accept the other related concepts. The aim of the theoretical part is the general definition of the terms and concepts related to the idea of Solidarity, Social Capital and Trust which leads us to the practical part where results in qualitative evaluation of the theoretical concepts. The description of other issues closely related to the topic of marginal groups in society was also appropriate to mention. The theme was introduced from several fields of knowledge - philosophical, psychological, sociological and specifically from the perspective of the progressive concept of sociobiology.

The practical part was achieved in virtue of description and comments on the issue expressed by the users of social services. These are the people who are socially excluded or at risk of social exclusion and they often become the objects of public opinion reflection on "adequate" solidarity. In the Czech Republic the topics implying the lower solidarity factors among the members of marginal groups occur very often – among Gypsies as well. Therefore we were interested in the Gypsies’ point of view. The survey was realized by using the methods of ethnographic (biographical) interview – telling of the life story. The analysis was done by the qualitative interpretation. Through the qualitative research Gipsy narrators spoke of the essential values of their life stories and how they perceive themselves in the context of their lives.

The survey showed that the narrators search for safety and family support. They quite significantly declare the mistrust towards other people, except their family members. They also voice low interests in participating elections to the democratic institutions of the state and do not join community life. From the perspective of social capital theory they do not develop the bridging component, which is the presumption of integration or even staying in the mainstream of society.

Key words: solidarity – social capital – confidence - marginalization

Obsah

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	11
1. Vymezení základních pojmů.....	12
2. Reciprocita lidských živočichů	14
2.1 Sociální skupiny	15
2.2 Individuality	17
3. Předmoderní a moderní společnost	19
4. Soudržnost v (post)moderní společnosti	22
4.1 Soudržnost v ČR.....	24
5. Sociální kapitál	26
5.1. Sociální kapitál v teorii.....	26
5.2 Sociální kapitál v ČR a v mezinárodním srovnání	31
6. Důvěra	33
7. Sociálně vyloučené skupiny – příklad romského etnika	38
PRAKTICKÁ ČÁST	42
8. Teoretická východiska praktické části.....	43
8. 1. Vymezení cíle šetření a formulace výzkumných předpokladů	43
8. 2. Metody a techniky sociálního šetření	45
8. 3. Předvýzkum.....	46

8. 4. Popis výzkumného vzorku a terénu.....	47
8. 5. Verifikace výzkumných předpokladů	48
8. 6. Diskuze	56
9. ZÁVĚR BAKALÁŘSKÉ PRÁCE.....	62
10. SEZNAM LITERATURY	64
11. PŘÍLOHY	66
10. 1. Podklady pro etnografické interview	67
10. 2. Přepisy interview	71

Úvod

Solidarita – pojem, jehož význam a obsah nejen prostupují život společnosti, ale i opakovaně vystupuje na povrch společenského diskurzu. Jeho obsah, význam a rozsah glosují lidé denně mnoha slovy. Zviditelňuje se častěji v dobách neklidných, jeho fragmenty jsou vířeny tam, kde ve společnosti opět vyvstává potřeba pochopit sebe sama, pojmenovat své problémy, ale i silné stránky. Zejména tehdy, kdy je potřeba hledat řešení nových výzev – často vyvolaných otázkami, které přináší doba, běh času a vývoj společnosti. A moderní či postmoderní rozvinutá společnost je neklidná, proměnlivá, vyvíjí se až překotným tempem. Staré pořádky a jistoty, již zítra možná nebudou platit nebo budou dostávat nový obsah a budeme je jinak vykládat.

Solidarita - pojem skrývající v samotném kořenu slova jistou pevnost - solidnost. A co je solidní, není nejlepší, není nejkvalitnější, ale je bezpečné a stabilní. Chudák solidaritu vždy přivítá a bohatého člověka by neměla omezovat naopak, pokud jí přijme, pak dodá jeho vynikajícím vlastnostem i jistý punc uznání, že pochopil zákruty a nástrahy lidského života. Bere tak ohled na druhé, méně šťastné, méně schopné, méně úspěšné než on sám. Solidarita je nejlepší druh životního pojištění, jelikož na světě je jistá pouze smrtelnost, ostatní je závislé a značně nepředvídatelné.

Solidarita, to jsou sociální dávky, důchody, daně, HDP, deficit veřejných rozpočtů, sociální politika, sociální stát, zaměstnanost, podpora, evropské kohezní fondy, globální konflikty – tisíc a jeden pojem, kterými denně solidaritu diskutujeme.

Solidarita, to je ale také sociální kapitál, mezilidská důvěra, neboli fundamenty společnosti.

Dění v současné společnosti je vnímané jako proměnlivé, nestabilní, s náznaky mnohostranného vývoje. Nastalá složitost sociálních situací staví jedince před mnoho rizikových situací, které mohou vyústit v životní krize i společenské problémy. Tématem práce je solidarita a její souvislosti v kontextu vývoje lidského druhu, v kontextu situace moderní společnosti, a také v kontextu marginalizovaných skupin. Cílem práce je prostřednictvím metod kvalitativního výzkumu, zejména technikou etnografického interview zjistit, jakým způsobem klienti terénního programu Most naděje při Farní charitě Prachatice vnímají společenské kontexty změn v distribuci solidarity. Předmětem výzkumu jsou životní příběhy informantů, kteří čerpají sociální služby ve výše uvedeném programu a záznam jejich názoru na roli solidarity a souvisejících témat.

Teoretická část

1. Vymezení základních pojmů

Důvěra

Dle Simmela (SIMMEL, 1900) vzniká důvěra kdekoliv v myšleném prostoru mezi absolutním věděním a naopak neprostou neznalostí. Zcela vědoucí člověk by ničemu nepotřeboval důvěřovat vůbec ničemu.

Demokracie a její potíže

Giddens (GIDDENS, 1999) určuje demokracii jako politický systém ve kterém vládne lid (z řečtiny *demos* – lid, *kratos* – vláda). V moderních západních společnostech se ukazuje, že demokratická vláda národních států neumí dostatečně reagovat na novou povahu rizik, které přináší globalizující se postindustriální společnost. Vlády jsou příliš velké, aby dosáhly do regionů a příliš malé, aby čelili globálním rizikům.

Individualismus

Heywood pojem vymezuje jako vždy apriorní používání přednosti pro individuum před kolektivem. Jakékoliv jevy, příčiny a souvislosti nebo hodnoty jsou interpretovány z pozice individua. Tento ohled je veden přesvědčením, že lidé jsou od přirozenosti egoistické bytosti. (HEYWOOD, 2008, s. 233). Dle Kellera (KELLER, 2005, s. 112) se individualismus navyšoval s nárůstem eliminace rizik ze strany sociálního státu.

Kolektivismus – kolektivní jednání

Dle Heywooda (HEYWOOD, 2008, s. 233) jádrem pojmu je názor, že lidské jednání, lidská přirozenost má společenský základ.

Marginální skupiny

Dle Kellera (KELLER, 2003, str. 60) se jedná o skupiny lidí, kteří se ocitli na okraji společnosti. Pro společnost prosperity jsou nepostradatelní jako doklad, že alternativa k úsilí o zisk je pouze v úpadku a degradaci.

Solidarita

Tomek určuje pojem solidarita především jako mezigenerační smlouvu, která zohledňuje provázanost životních podmínek jednotlivce s okolím. Rozlišuje solidaritu rodinnou, mezigenerační, mezinárodní... atd. Dále ji chápe jako dobrovolnou součinnost jednotlivců pokud existuje jejich společný zájem. (TOMEK, 2005, s. 22).

Svoboda

Bauman určuje pojem svobody z pozic osvobození se - od jakýchkoli pout, což v důsledku umožňuje volnost v jednání, jednat dle vlastních přání. Pocit svobody se člověku dostavuje pokud jeho představivost a touhy nejsou větší než schopnost jednat. (BAUMAN, 2002, s. 32). Dle Kellera (KELLER, 2005, s. 112) není individuální svoboda existencí sociálního státu omezována, ale naopak její míra vzrostla.

2. Reciprocita lidských živočichů

Z hlediska základních tezí sociobiologie je Ridleyem (RIDLEY, 2000, s. 29 - 32) poukazováno na skutečnost, že chování jedince je dominantně určováno snahou o zajištění prospěchu genům, jejichž je nositelem. Populárním nositelem této teorie se stal Richard Dawkins prostřednictvím atraktivního pojmu - sobecký gen. Současně platí, že sobecké geny někdy dosahují svých cílů prostřednictvím altruistického jednání svých nositelů.

Dle Morisseho (MORISS, 1997, s. 52) se především ukazuje, že vzájemný altruismus a skupinová výpomoc se u lidí vyvinula prostřednictvím společného lovu, který vyžadoval spolupráci. Nejkomplexnějším výsledkem této spolupráce se stal fenomén lidské řeči.

Ridley ukazuje (RIDLEY, 2000, s. 77 - 81), že mezilidská reciprocita lidských jedinců je takřka instinktivní záležitostí, jelikož se tato strategie chování vyvinula v mezích zákonitostí přírodního výběru – přírodní výběr zapříčinil, že lidé profitují ze svého života jako života sociálních tvorů. Reciprocita je přímo závislá na velikosti mozku neboli - pouze druhy s velkým objemem mozku jsou schopni žít ve složitých společenstvích. Mozek člověka se vyvíjel a rostl v závislosti na složitých společenských vazbách. Přesto funguje reciprocita mezi lidmi nejlépe ve skupinách okolo 150 členů – to jsou jednotky, v nichž jsou jedinci schopni navázat osobní znalost.

Dle Fukuyamy (FUKUYAMA, 2006, s. 273) podporuje reciprocitu i tržní směna a to tak, že se z ekonomického života přenáší do života morálního tím, že podporuje morální zájmy lidí, kteří se směny účastní. Avšak díky technologickým změnám je současný kapitalismus tak dynamický, že neustále mění podmínky směny a z tohoto hlediska má naopak původ rozvrat morálních norem.

2.1 Sociální skupiny

Dle Poněšického (PONĚŠICKÝ, 1996, s. 27) je lidské individuum bytostí sociální do té míry, že od počátku je utváření jeho identity závislé na přebírání obrazu o sobě od své matky. Identita má proto motivačně vztahový charakter. Jedinec ve vztahu k druhému usiluje, aby jej přijímal takový jaký je, což se nikdy nedaří a tak je člověk motivován dvěma touhami – uskutečnit vytoužený svět a současně se přizpůsobovat očekáváním okolí.

Nejpřirozenějším prostředím pro rozvoj lidské identity je malá skupina. K tomu Kosek (KOSEK, 2004, str. 112) dodává, že komunikace dvou osob vytváří tzv. dyádu - nejmenší malou skupinu. Největší velikost malé skupiny je cca 40 osob. Při větším počtu členů pak dochází k tvorbě podskupin, kde již přestávají fungovat znaky malé skupiny, mezi něž patří nejen spojení trvalejšími svazky, ale i vzájemná znalost, komunikace tváří tvář, vytváření závazných společných norem a vzájemná závislost společných sociálních rolí.

Dle Morisse (MORISSE, 1997, s. 87 - 88) je pro člověka přirozenou skupinou takový počet osob, jaký měla již klanová společenství – tzn. počet podobný okruhu našich známých. Širší vztahy zvládneme díky přátelskosti a etiketě. Tyto kmenové síly je nutné respektovat a tudíž je pak možné je i zvládat. Vztahy k širším skupinám je pak možné zvládat pomocí techniky tzv. „půjčky za oplátku“.

Podle Fromma (FROMM, 2009, s. 61) využívá v (post)moderním společenství možnost autenticky individualizovat identitu pouze část jednotlivců. Potřebnost a současně nedosažitelnost prožitku identity vytvořila člověku iluzi o individuálnosti jedince, přičemž jako náhradní řešení slouží dodavatelé pocitu identity – národ, rasa, vyznání, povolání, třída. Příslušnost k těmto náhradním identitám je nezbytnou podmínkou lidského zdraví a zdravého sebepojetí já. Inklinace ke konformismu je pak možné chápat jako náhražku za nedostatečné vědomí identity.

Na fakt, že členství ve skupinách je nezbytnou podmínkou socializace a utváření osobnostní identity upozorňuje také Kosek (KOSEK, 2004, str. 114). Skupiny se utvářejí na základě zajištění potřeb jednotlivců – na tomto základě se vytváří i normy.

K tématu Poněšický (PONĚŠICKÝ, 1996, s. 47) poukazuje na životní optimum člověka jako na hledání rovnováhy mezi svobodným egoismem a spoluprací s ostatními.

Na protikladné napětí mezi důrazem na individuálními a kolektivními zájmy jedince poukazuje také Bauman (BAUMAN, 2010, s. 60) a to tak, že toto napětí je zakotveno v samotné psychice jedince.

V této souvislosti se dle Baumana (BAUMAN, 2010, s. 56.) dále ukazuje, že autenticky individualizované bytí je složité zejména pro střední třídu moderní společnosti, jelikož tato třída je neustále vystavena úzkosti ze ztráty svého nesamozřejmého postavení, jehož těžce dosáhla.

2.2 Individuality

Fromm (FROMM, 2009, s. 59) ukazuje, že míra individualizace jedince závisí úzce na formě uspořádání nebo na stupni vývoje společnosti. Západní kultura až v průběhu svého vývoje vytvořila základ pro zkušenost individuality, a to díky politickému a hospodářskému osvobození jednotlivce, ale i díky výchově k samostatnému myšlení, díky osvobození od autoritativního tlaku.

FROMM (tamtéž) specifikuje vztah mezi identitou a individualitou „*Na rozvoji lidského druhu závisí míra, do jaké si člověk uvědomuje sám sebe jakožto oddělenou bytost, na tom do jaké míry se dokáže odpoutat od vlastního klanu a do jaké míry se u něho rozvinul proces individualizace. Člen primitivního klanu vyjádří svůj pocit identity formulí: „já jsem my“.* Takový člověk zatím nedokáže chápat sebe samého jakožto „individuum“, které by mohlo existovat vně vlastní skupiny. *Ve středověkém světě byl jedinec ztotožňován se svou společenskou rolí ve feudální hierarchii. Rolník nebyl člověk, který se náhodou stal rolníkem, a feudální pán za své postavení také nevděčil náhodě. Byl rolníkem nebo feudálním pánem, a tento pocit svého nezměnitelného stavu tvořil podstatnou součást jeho vnímání vlastní identity. Když se později feudální systém zhroutil, došlo nejprve k otřesení tohoto vnímání identity a dostavila se naléhavá otázka: „Kdo jsem?“ – či přesněji vyjádřeno: „Odkud vím, že já jsem já?“. Je to otázka, jakou položil Descartes ve filozofické podobě. Zodpověděl si otázku na vlastní identitu prohlášením: „Pochybuj – tedy myslím, myslím – tedy jsem.“ Odpověď klade důraz na výlučnou zkušenost „já“ jakožto subjektu jakéhokoli myšlenkového procesu a nevidí, že vlastní „já“ lze prožít též v procesu cítění a tvůrčí činnosti.“ (FROMM, 2009, s. 59).*

Dále Poněšický (PONĚŠICKÝ, 1996) rozšiřuje téma individuality o souvztažnost s hodnotou svobody takto: „...*jak Erich Fromm, tak i Heidegger, Patočka a Sokol vidí člověka jako jedince, který se odcizil přírodě a vlastní přirozenosti, stal se svobodným a nezávislým, ale zároveň znovu hledá spojení se světem a se sebou.*

Druhou stránkou svobody je možnost libovolného chování, a tím i ztráty spolehlivých vodítek, hranic jednání a zakořeněnosti, s tím souvisí uvědomění si své jinakosti i fundamentální cizosti ostatních.“ (PONĚŠICKÝ, 1996, s. 19).

Dle Baumana (BAUMAN, 2010) se ukazuje, že existovat autenticky individualizovaným způsobem je těžké a to zejména pro střední třídu moderní společnosti. *„Více než jakákoli jiná kategorie lidí byly odsouzeny k životu ve stavu neustálé úzkosti, ustavičně oscilovaly mezi strachem z neštěstí a krátkými intervaly zdánlivého bezpečí a jeho radosti. ... střední třída byla jedinou vrstvou v třídní společnosti, která se musela natrvalo tísnit mezi dvěma sociokulturními hranicemi, přičemž obě tyto hranice spíše než bezpečné poklidné příhraničí připomínaly frontovou linii.*“ (BAUMAN, 2010, s. 56.)

Přestože s moderní dobou se projevíly možnosti individualizace jedince v masovém měřítku, ne všichni jedinci dokáží této možnosti využít. Poněšický (PONĚŠICKÝ, 1996) to dokládá: *„Hovoříme li o tom, že člověk je bytostí konfliktní (mezi egoismem a altruismem, emotivitou a rozumem, pak je možné, že si tuto konfliktovost sami binárně vyrábíme – abychom neusnuli na vavřínech a byli neustále vystaveni novým výzvám k řešení. Toto binární rozdělení světa má adaptivní funkci ... konfliktní charakteristice člověka, která je zdrojem jeho neklidu, nýbrž i hybnou silou jeho vývoje.*“ (PONĚŠICKÝ, 1996, s. 34 – 35).

3. Předmoderní a moderní společnost

Fylogeneticky formovaly člověka miliony let vývoje v kmenových společenstvích a to od instinktivního tribalismu až k solidaritě se soukmenovci. Socialismus se pak dovolával solidarity v rámci kmene lidské společnosti a národní socialismus tak odůvodňoval kmenovou agresi. V evoluci tak dle Ridleyho (RIDLEY, 2000, s. 203) v zásadě platí zákon, že jak jsou harmonické vztahy uvnitř skupin tak o to nelítostnější jsou pak jedinci v chování mezi skupinami. Podstatným prvkem pro udržení dobrých vztahů mezi skupinami je obchod a jeho logika komparativních výhod.

Dle Baumana (BAUMANA, 2003, str. 91) sloužila práce v raném kapitalismu jako spojovací článek mezi individuálními motivacemi, a systémovým řízením. S přesunem do spotřebitelské fáze kapitalismu ztrácela práce své výsadní postavení. Uprázdňenou pozici obsadila individuální svoboda (v konzumní formě).

Dle Kellera (KELLER, 2005, s. 112) nepřispěl rozmach sociálního státu k omezení individuálních svobod, ale právě naopak – v rozsáhlé bezpečné struktuře mohli lidé bez většího rizika provádět svá podmíněná rozhodování. Lidé se tak mohli bez obav zbavovat svých vazeb k sociálním skupinám, což v důsledku znamenalo rozmach individua – ústředního motivu modernizace.

Fukuyama ukazuje (FUKUYAMA, 2006, str. 15), že informační společnost rozšiřuje svobodu volby a tím zneschopňuje velkou a nepružnou úřední mašinerii, která byla vystavěna na dodržování robustních pravidel a předpisů pomocí donucujících prostředků. Kreativní destrukce pravidel na níž je postavena moderní spotřební společnost podobně rozvrací i mezilidské vztahy. Současně existují zpětné vazby k nápravě, jelikož člověk je tvor společenský jehož většina instinktů a pudů vede k tomu, aby vytvářel mravní pravidla. Současný stav „velkého rozvratu“ je Fukuyamou (FUKUYAMA, 2006, str. 77 – 78) dokládán čtyřmi

příčinami, které je nutno zvažovat ve svém součtu: a) růst chudoby spojený s růstem příjmové nerovnosti, b) růst blahobytu, c) v důsledku politiky moderního sociálního státu, d) důsledek kulturního posunu – projevujícího se úpadkem náboženství a povyšováním individualistického uspokojení nad povinnosti vůči občanskému společenství.

Fukuyama (FUKUYAMA, 2006, str. 292 – 293) také ukazuje, že společenský řád se neobnovuje pouze decentralizovanou interakcí jednotlivců, ale i cílenou veřejnou politikou. Jak pomocí vynucování pravidel, tak podporou vzdělávání, ale současně je také nutno zdržet se kontraproduktivních opatření jako je nadměrná podpora svobodných matek či multikulturních ohledů. Jelikož základem problémů je morální relativismus podněcovaný kulturním relativismem na němž je založený liberální stát, takto podryvající své vlastní základy. Také neustálé technické změny podryvají morální pravidla a sociální kapitál, který se nestačí často obnovovat a společnost platí vysokou cenu v podobě rozvratu.

Poněšický v této souvislosti (PONĚŠICKÝ, 1996) poukazuje na problém v anómii neboli v rozpadajících se hodnotách. *„Dnes je, zjednodušeně řečeno, dovoleno vše. A právě to (tento extrém) se stává novým problémem: je to ztráta řádu, ztracenost a bezradnost v globálním světě, ve kterém člověk spatřuje z daleko větší blízkosti, než tomu bylo kdy dříve, nejrůznější alternativní způsoby života.“* (PONĚŠICKÝ, 1996, s. 20).

Také Bauman (BAUMANN, 2008, str. 31) poukazuje na „vydanost“ jedince v postmoderní společnosti, kde jsou pravidla života typické svou „tekutostí“. Jedná se situaci, kdy vazby mezi vzájemně soutěžícími jednotlivci jsou příjemně volné, ale současně až nesnesitelně nespolehlivé. Být solidární je tak obtížné, jelikož je stejně obtížné tuto hodnotu pochopit.

Keller (KELLER, 2005, s. 96) jinde poukazuje na to, že sociální stát se dostal do problémů s dostatkem zdrojů na svoje funkce a solidarita je dále oslabována dvěma aspekty modernizace. Za prvé je potřeba solidarity zakrývána fasádou

technických aspektů modernizace a za druhé tím, že je předpokládáno, že jednotlivci své případné problémy vyřeší efektivněji sami. Ovšem bez možnosti využít zdroje. Proces zmenšování funkcí sociálního státu je nazýván desolidarizací.

Pro Giddense (GIDDENS, 2004, s. 13) je možnou reakcí politika Třetí cesty, jenž spojuje sociální solidaritu s dynamickou ekonomikou. Tato politika je alternativou neoliberalismu – Třetí cesta respektuje trh, ale nedává mu apriori přednost před službou veřejnosti.

Dle Kellera (KELLER, 2005, s. 139) oproti tomu zaniká s politikou třetí cesty tzv. sociální občanství, jelikož sociální stát nemá dostatečnou ambici být protiváhou tržních sil.

Dle Giddense (GIDDENS, 2004, s. 162 – 163) pro trh není občan objektem zájmu. A tudíž politika třetí cesty není pouhou kapitulací před liberalismem jelikož přikládá důraz aktivní vládě a veřejné sféře.

Dle Baumana (BAUMAN, 2002, str. 29.) není rozpad sociální sítě a zhroucení efektivních organizací kolektivní akce pouhým vedlejším produktem „tekutosti“ moci, ale jejím hlavním projevem - jelikož používá umění nevázanosti a rychlého úniku.

Dle Becka (BECK, 2004, str. 367) lze již dnes pozorovat, že politika globalizující se společnosti mění svůj charakter. Jedná se o skutečnost, že politika ztrácí svůj centralistický charakter, který se ustavil v konturách moderní industriální společnosti – politika se stává „bezbřehou“, a to pod vlivem zájmových skupin především byznysu. O to více je v této situaci nutné zajistit silná nezávislá média a soudní systém.

4. Soudržnost v (post)moderní společnosti

Jedním z mechanismů společenské soudržnosti, které dle Ridleyho (RIDLEY, 2000, s. 73 – 76) ve společenstvích upevňuje vztahy mezi nepříbuznými jedinci je takzvaná půjčka za oplátku – mechanismus jehož podmínkou jsou stabilní a dlouhodobé vztahy. Sociálně žijící tvorové dle této teze vůbec nemusejí být altruističtí, pouze jednají s přesvědčením, že jejich služba jim bude v budoucnosti oplacena.

Angelovski (ANGELOVSKI, 2005, s. 34 - 36) poukazuje, že ve vztahu k státu je dosažení a udržení sociální soudržnosti důležitým aspektem, jelikož pokud je soudržnost silná je také rozšířen pocit sounáležitosti a je silné akceptování institucí a jejich procesů. Naopak soudržnost je slabá, pokud jsou jednotlivci či skupiny jsou odsouvány či pokud uvěří, že instituce nefungují – neposkytují to, co je od nich očekáváno.

Oslabení sociální soudržnosti a její důsledky komentuje Poněšický (PONĚŠICKÝ, 1996, s. 67) tak, že nastává pokud solidaritu dominantně nahradí soutěživost.

Bauman (BAUMAN, 2002, s. 29). přisuzuje oslabení sociální soudržnosti jako důsledek globalizace – důsledek nových způsobů distribuce moci, která využívá své nevázanosti a rychlého úniku.

V krajním případě dochází dle Poněšického (PONĚŠICKÝ, 1996, s. 68) oslabením mechanismů soudržnosti k exkomunikaci ze společnosti. *„Tito lidé jsou vyloučeni napořád – jsou jedním z mála příkladů permanence, kterou tekutá modernita nejen umožňuje, ale které přímo aktivně razí cestu. Dnešní exkomunikaci nelze považovat za výsledek momentálního neštěstí, které lze napravit – má nádech neodvolatelnosti. ... Je to právě ona neodvolatelnost exkomunikace ..., co z dočasně vyloučených dělá nebezpečné třídy. Nezvrátlost*

vyloučení je přímým, i když nepředvídaným důsledkem rozkladu sociálního státu ... být bez práce neznamená je stav ne-zaměstnanosti, nýbrž čím dál zřetelněji stav nadbytečnosti – což implikuje odmítnutí, nepotřebnost a odsouzení do role ne-aktivního individua.“ (PONĚŠICKÝ, 1996, s. 68).

Dle Potůčka (POTŮČEK, 1997) je v moderní společnosti významným aspektem prvek občanství, jelikož se jedná o morální závazek udělat něco pro druhé. Občanská společnost se charakterizuje jako vynořující se v sociálních interakcích mezi občany. Občanství má dvě funkce: sociální funkci – realizují se společně činnosti a současně se upevňuje i transpolitická soudržnost. Také roste podíl občanského sektoru na hospodářském životě země.

Dle Tučka (TUČEK, 2008) prodělává většina vyspělých společností sociální fragmentaci způsobenou individualizací rizik, které přinášeny změnami v globalizující se informační společnosti. Projevy jsou pozorovatelné v každodenním životě – pokles v oblastech jako je volební účast, pokles v členství v dobrovolných sdruženích, vzrůstající cynismus ve věcech veřejných a úbytek mezilidské důvěry. Nedostatek sociální soudržnosti vede rozpoznávaný také jako nízká solidarita, slabá zakořeněnost v místních komunitách či úbytek mezilidské důvěry - to vše vede, mimo jiné, ke zvýšeným výdajům veřejných rozpočtů. Častěji je úbytek soudržnosti spojován se sociálně problémovými městskými organizacemi, kde častěji dochází ke koncentraci sociálně patologických jevů.

4.1 Soudržnost v ČR

K tématu soudržnosti je dle Tučka (TUČEK, 2008, str. 179 – 180) nutno přistupovat ze dvou perspektiv:

- 1) z mikroúrovně lokálních vztahů v sousedství, kde je zkoumán pocit komunity v místě bydliště a také začlenění jedince do místní sousedské sítě
- 2) z úrovně soudržnosti celé společnosti, kde se rozlišuje strukturní aspekt občanské participace a kulturní aspekty důvěry a tolerance

„...analýza ukázala, že obyvatelé ne-městských oblastí venkova a zázemí měst mají silnější pocit komunity a jsou více zapojeni do sousedské sítě než obyvatelé velkých měst. Oproti tomu je slabší jejich začlenění do širší společnosti. Z hlediska indikátoru makroúrovně soudržnosti mají tito nižší důvěru v ostatní a nižší toleranci k menšinám ... jednoznačně nejméně participují ve spolkové sféře obyvatelé měst a polycentrického zázemí. Venkovští obyvatelé zde mohou navázat na tradici spolkového života a spolkovým životem žijí nejvíce.“ (TUČEK, 2008, str. 158 - 174).

Dle Tučka (TUČEK, 2008) se na šetřeních realizovaných společnostmi CVVM ukazuje, že jsme společností spíše interakčně uzavřenou, tzn., že lidé se v primárních vazbách stýkají se spíše sobě podobnými, vzniká interakční bariéra a dále přetrvává. Pro upevnování soudržnosti v pozdně moderní společnosti je třeba překonávání partikulárních identit – ať už se jedná o národnostní, etnické či třídně statusové – skupin lidí, kteří jsou vnímáni jako jiní odlišní a cizí. Jde tedy o to najít cesty jak se oprostít od skupinové solidarity ve smyslu vědomí nebo pocitu unifikujícího „my-skupiny“, který ve svém důsledku exkluduje odlišnosti ať už etnické nebo pouze subkulturní, dané odlišným životním stylem.

Nicméně teprve v roce 2006 byla soudržnost empiricky zkoumána na rozsáhlém vzorku populace – viz. (Machonin, 2004) ale zejména v Soudržnost společnosti z pohledu české veřejnosti“ – (Tuček, 2006). Toto šetření umožnilo popsat fenomén sociální soudržnosti komplexně, jelikož je snadné chápat jakýkoliv fenomén sociální diferenciací za ztrátu soudržnosti společnosti. Soudržnost však je multidimenzionální jev, ale v teorii je nejprve nutné vymezit jaká jsou kritéria pro stanovení toho, jakými mechanismy se soudržnost dosahuje, což jsou průvodní jevy a co její jádro. Soudržnost a její kritéria se mění i podle forem společnosti. Obecně platí, že v soudobých multikulturně diferencovaných moderních společnostech platí normy odlišné od předmoderních společností a tudíž je třeba také nacházet nové zdroje soudržnosti (TUČEK, 2008).

5. Sociální kapitál

5.1. Sociální kapitál v teorii

Dle Fukuyamy (FUKUYAMA, 2006) je sociálním kapitálem soubor sdílených hodnot – i tato forma kapitálu se svým dílem podílí na tvorbě bohatství a má ekonomickou hodnotu v národním hospodářství. S mírou sociálního kapitálu je v přímém vztahu i soudržnost společnosti. Zejména v moderních společnostech se díky rozmachu individualismu projevuje ztráta komunit – soudržné občanské společnosti. Komunity jsou stmelovány hodnotami, normami a společnými zážitky – čím hlubší a pevnější je jejich víra ve společné hodnoty, tím silnější je pocit sounáležitosti.

„Když byli lidé osvobozeni od tradičních svazků... domnívali se, že si zachovají sociální pojítka, která si teď ovšem budou moci sami vybírat. Ukázalo se však, že v takových to vztazích volitelné spřízněnosti, do nichž mohou libovolně vklouznout a zase z nich vyklouznout, se lidé nakonec cítí osaměle, jsou dezorientovaní a touží po vztazích hlubších trvalejších...“ (FUKUYAMA, 2006, str. 26 - 27).

Keller (KELLER, 2009) uvádí, že rozpadem sociálního kapitálu jsou nejvíce ohrožené střední vrstvy. To proto, že důvěra se vztahuje k budoucímu jednání a střední vrstvy v časech prosperity vždy nejvíce projektovali do budoucna.

V rozlišení sociálního kapitálu diferencuje Tuček (TUČEK, 2008) dle Putnama sociální kapitál na typ svazující (bonding) – vznikající z úzkých kontaktů mezi lidmi, tzv. silná pouta – mezi členy rodin či etnických skupin. Svazující sociální kapitál představuje takřka „superlepidlo“, které udržuje identitu, vytváří reciprocitu (viz. Kapitola 2. – reciprocita malých skupin), vytváří loajalitu a mobilizuje vzájemnou solidaritu. Dalším typem je přemostující (bringing) sociální kapitál, který charakterizují slabé vazby a které mají schopnost překračovat hranice společenských skupin. Jedná se o vztahy mezi známými a

přáteli našich přátel - tyto vazby spojují lidi napříč sociálními skupinami a vrstvami, pomáhá tvořit lidskou vzájemnost.

Dle Fukuyamy (FUKUYAMA, 2006) se sociální kapitál neustále obnovuje, přestože ne levně a nikoliv automaticky. Inovace zvyšující produktivitu současně vždy podemílají charakter stávajících společenství. Lidé se dokáží často přizpůsobit, technické změny však bývají příliš rychlé, že jim nestačíme přizpůsobit stávající pravidla a normy. Zdá se, že hospodářský vývoj postupuje lineárně, avšak vývoj v morální oblasti má cyklický charakter – resp. tendenci se rekonstruovat.

Tuček (TUČEK, 2008, str. 183) popisuje měření sociálního kapitálu dle kontaktní teorie, jak jí vymezil Allport (Allport, 2004). Vychází z předpokladu, že čím více sociálně odlišných přátel jedinec má, tím je větší hodnota přemost'ujícího soc. kapitálu.

Dle Fukuyamy (FUKUYAMA, 2006, str. 30) má sociální kapitál každá společnost, avšak liší se vzájemně „sférou důvěry“ - normy jako poctivost či vzájemnost dodržují a vyznávají skupiny lidí mezi sebou, nesdílejí je však s ostatními členy společnosti.

Fukuyama (FUKUYAMA, 2006, str. 32) také poukazuje na teorii sociálního kapitálu Alexise de Tocquevilla, který dokládá doklad dobře fungující americké demokracie v existenci schopnosti vytvářet či samoorganizovat politická a jiná sdružení, kde si lidé zvykají spolupracovat a pak tyto návyky nosí do veřejného života. Sociální kapitál vymezený Putnamem je zrcadlen ve dvou měřítkách a) jedinec a jeho vztah v zájmových skupinách, b) hodnoty a chování jedince. Světově se tímto zabývá např. World values survey (<http://www.worldvaluessurvey.org/>). Dalším rozšiřujícím přístupem je měření pomocí dysfunkcí (trestná činnost, rozpad rodin, narkomanie, soudní pře, sebevraždy a daňové úniky.) Současně se někdy porovnává množství soudních sporů.

Keller (KELLER, 2009, str. 63) předkládá několik konceptů sociálního kapitálu:

1) Koncept Pierra Bourdieura – představuje zdroje druhých lidí, jenž může jedinec mobilizovat ve svůj prospěch, pokud jsou spojeni sítí vztahů. Velikost kapitálu je určena velikostí sítě vztahů – jedinci profitují z členství prestižní skupiny.

2) Koncept Jamese Colemana - koncept pěti forem, což je vlastně vymezení pěti okolností pomocí nichž mohou být mobilizovány sítě. Jedná se o: a) ochotu zúčastněných plnit závazky vůči druhým lidem a naplňovat jejich očekávání: inspirované teorií racionální volby, podle níž si závazky děláme jedinečně z tohoto důvodu, že věříme, že až my to jednou budeme potřebovat, pak nám druzí vrátí více, než kolik nás momentálně naše vstřícnost stojí, b) víru, že je možné vytěžit i ze vztahů navázaných pro jiné účely, c) existenci platnosti uznávaných norem a platných sankcí, e) poslušnost vůči autoritě, f) schopnost sdružení vytvořených s určitým cílem – pro akumulaci a k dalším dopředu netušeným cílům. Těchto pět forem má společné to, že vznikají jako vedlejší produkt činností, jejichž záměrem bylo něco jiného, než investovat do něčeho, co zúčastněným přinese v budoucnu větší profit.

3) Koncept Roberta Putnama, který sociální kapitál vymezuje jako hustotu (četnost) a početnost členství v asociacích, jenž jsou aktivní v rámci občanské společnosti. Putnam především chápe sociální kapitál jako pestré předivo meziosobních vztahů, které fungují na základě norem reciprocity a v atmosféře vzájemné důvěry. Rozlišuje mezi reciprocitou (důvěrou) osobní a generalizovanou – založené na víře, že se jim jejich osobní vstřícnost vrátí odjinud, až to budou sami potřebovat. Společnost naplněná generalizovanou důvěrou funguje hladčeji.

Keller dále zdůrazňuje, že vznik institucí sociálního státu odpovědí na situaci, kdy soukromý majetek pojišťoval jen malou část společnosti. Sociální kapitál vzniká např. i ve společenství lidí bez domova či jinak vyloučených. Sociální kapitál je duch komunity, který svými způsoby produkuje bezpečí. Vzájemná sousedská výpomoc produkuje kapitál v nejčistší formě. Problém ovšem je, že se tím do

společností vracejí všechny problematické aspekty sociability z dob předmoderních. Právě institucionální formy zajištění svým veřejným a anonymním charakterem dokázaly toto odstraňovat nebo zmírňovat. Což v důsledku znamená, že sociální kapitál, pokud je brán jako náhrada za veřejný sektor může působit i jako negativní činitel. (KELLER, 2009, str. 63)

Keller dále poukazuje (KELLER, 2009, str. 79) i na zmínky o odvrácené straně sociálního kapitálu. Dle Portese (Portes, 1998) poukazuje na jeho dopady ve čtyřech skupinách - exkluze těch kdo do sítě nepatří, tlak na členy, omezování osobní svobody, omezování osobní svobody ve jménu konformity a posilování vnitřní solidarity vyvoláváním averzí vůči vnější společnosti. Field (Field, 2003, str. 71) dělí jeho negativní dopady do čtyř skupin: exkluze těch, kdo do sítě nepatří, přílišný tlak na členy, omezování jejich osobní svobody ve jménu nutné konformity a rozvoj vnitřní solidarity na úkor averzí vůči vnější společnosti.

V důsledku je kritika sociálního kapitálu (Keller, 2009) založena na výtce po sentimentu po kladech tradičních hodnot a vzorců jednání v situacích, kdy nehrozí jejich záporny. A to potud jako Grannoweterova teorie silných a slabých vazeb – slabé poskytují výhody, aniž k čemukoli nutí. Tato dvojí přednost slabých vazeb je možná jen v prostředí, které je institucionálně založené tak, že člověk nezůstává odkázán jen na vztahy, které ho pojí s rodinou a přáteli. Což do značné míry umožňuje sociální stát.

Vajdová (Vajdová, 2011, str. 59 – 60) rozlišuje sociální kapitál jako individuální statek, což de facto poukazuje na jeho mobilizovatelnost pro dosažení určitého cíle, a jako kolektivní statek, který označuje schopnost určité kolektivity umožňující jednat a dosahovat cílů. Typickým kolektivním aspektem je občanská participace spojená se zájmem o veřejné dění a rozvojem sociálních sítí občanské angažovanosti. Z kolektivně chápaného kapitálu profitují všichni, i ti kdo málo přispívají. Dopady ekonomické krize lze z pozic individuálního a kolektivního chápání sociálního kapitálu interpretovat odlišně. V individuálním pojetí lze existenci sítě vztahů vnímat jako příležitost ke zmírnění dopadů krize a pro rozvoj

strategií k jejímu překonání (např. využití známostí při hledání zaměstnání). V kolektivním chápání sociálního kapitálu lze anticipovat, že individuální finanční problémy mohou být kompenzovány snažším rozvojem svépomocných projektů. Krize a sociální kapitál vzájemně ovlivňují míru svých množství ve společnosti. Např. vleklá krize může negativně ovlivnit důvěru ve veřejné instituce, ale i obecnou mezilidskou důvěru. Krize může mít dopad i na strukturální aspekty sociálního kapitálu, jako je existence sociálních sítí. Ale to jak ve smyslu oslabení, tak ve smyslu zpevnění. Souhrnný index sociálního kapitálu se skládá ze čtyř dimenzí, a to: 1) důvěra a reciprocita, 2) sociální sítě, 3) sounáležitost s místem, 4) občanská angažovanost.

5.2 Sociální kapitál v ČR a v mezinárodním srovnání

Ve sborníku autorů (Stachová J., Bernard J., Čermák D., 2009) je sociální kapitál představen jako mnohorozměrný koncept, jehož základní dimenze jsou formální a neformální sociální sítě, důvěra a sdílené normy, hodnoty a porozumění, občanská angažovanost a sounáležitost s lokalitou. Sociální kapitál je analyzován v souvislosti s nejrůznějšími aspekty společenského života, ať již jde o občanskou společnost, výkon institucí, hospodářskou situaci, komunitní život, zdraví populace, vzdělávání či kriminalitu. Stejně jako jiné formy kapitálu je sociální kapitál produktivní, umožňuje dosahování určitých cílů, které by bez něj dosažitelné nebyly. Může či nemusí být konstruktivní, což závisí na tom, jak ho individuum či kolektivní aktér využije.

„Dimenze důvěra a reciprocita měří ochotu lidí vzájemně prospěšně kooperovat. Občanská angažovanost pak měří individuální zapojení do veřejného dění a vnímání vlastní schopnosti ovlivnit toto dění, ale také důvěru institucím. Pohled na lokalitu, či chceme-li na sounáležitost s místem, je těsně spojen s mírou a kvalitou osobních vztahů jednotlivce s tím, jak se ve svém životě cítí šťasten, spokojen a bezpečný.“ (Stachová J., Bernard J., Čermák D., 2009, str. 114)

Dále (tamtéž) se k teorii sociálního kapitálu dále dovozuje, že snažší přístup k informacím dává výhodu a to je rozhodující pro regionální rozvoj a jeho strategie rozvoje. Pokud je sociální kapitál (jako síť interpersonálních vztahů) správně uspořádán pak podporuje jak vznik komunitních sítí, tak trhů. A to i proto, že regionálně a lokálně zakotvená identita vytváří větší kolektivní a osobní motivaci k práci, podporuje učení a občanskou participaci. Existuje souvislost mezi síťováním a budováním institucí a silnou regionální identitou.

Výsledky analýzy dat z reprezentativního šetření občanů České republiky ukazují, že je důležité soustředit se nejen na dosaženou hodnotu souhrnného indexu sociálního kapitálu, ale také na kvalitativní rozdíly v rámci jeho jednotlivých

dimenzí. I ve srovnání se předchozími výzkumy z jiných zemí se ukazuje, že lidé s lepší životní úrovní mají obecně i vyšší úroveň sociálního kapitálu.

„...Ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi byla úroveň sociálního kapitálu oproti zemím tzv. západní Evropy nižší a však ve srovnání s bývalými postkomunistickými zeměmi naopak vyšší v ČR. Východní a jihovýchodní Evropa je sice tvořena regiony s nízkou mírou sociálního kapitálu, nicméně nelze relativně homogenní východní Evropu jednoduše ztotožnit s územím postkomunistických států, protože Česká republika a bývalé východní Německo se svou mírou sociálního kapitálu od Polska a Maďarska odlišují. Nejzřetelněji rozděluje bývalé postsocialistické země od zemí západoevropských členství v asociacích, rozdíl se zde jednoznačně projevuje i mezi regiony bývalého západního a východního Německa. Na základě výsledků analýz a uvedených teorií regionálního rozvoje je možné uvést příklady některých možných implikací pro regionální rozvoj. Pro endogenní rozvoj území bude s největší pravděpodobností klíčová nejen spokojenost s životní úrovní a životem v lokalitě či regionu vůbec, ale také vzdělání. Oba tyto faktory přispívají k větší identifikaci s obcí či krajem, ale také k vyšší participaci na veřejném dění a větším množství kontaktů mezi lidmi. Všechny faktory jsou v odborné literatuře považovány za ty složky sociálního kapitálu, které na rozvoj regionu mohou mít zásadní vliv.“ (Stachová J., Bernard J., Čermák D., 2009, str. 114).

6. Důvěra

K základům společenského uspořádání z pohledu sociobiologie Ridley uvádí (RIDLEY, 2000, s. 275), že své instituce musíme uspořádat tak, aby odpovídaly potřebám našich instinktů a to především znamená, že musí podporovat svobodnou směnu mezi sobě rovnými jedinci – svobodná směna myšlenek a zboží mezi plnoprávními jedinci je základem důvěry.

Sedláčková (SEDLÁČKOVÁ, 2012) předkládá, že tradičně byl pojem důvěra vztahován k víře, což znamenalo důvěru v nadpřirozenou sílu, na níž daný člověk cítil závislost. Důvěra byla chápána jako součást víry a tudíž jako protiklad rozumu. Přesto již v tomto raném uvažování není jen spolehnout se, ale lze zde sledovat i prvky taktického podstoupení rizika v podmínkách nejistoty.

Keller (KELLER, 2009) dovozuje, že dle tvrzení Colemana, Fukuyamy a dalších teoretiků je důvěra zcela mimo volně racionální a tudíž její rozpad nemůže být nikdy zcela racionálně nahrazen. Růst sociálního státu způsobil rozpad tradičních vazeb mezi lidmi, nicméně umožnil růst osobních svobod.

Dále Keller (KELLER, 2009) dokládá, že důvěra má základ v dávném praktikování rituálů a cituje Jamese G. Frazera: *„Stojíme na základech, které zbudovaly předchozí generace a máme jen matnou představu o strastiplném a dlouhotrvajícím úsilí, které muselo lidstvo vynaložit, aby se probojovalo na stupeň, ostatně nijak zvlášť vynikající, jehož jsme dosáhli“*. (KELLER, 2009, str. 128).

Keller (KELLER, 2009) vysvětluje povahu ritualizace takto: *„Výsledným efektem všech typů rituálů je snížení rozsahu nejistoty, v níž jsou lidé nuceni žít, obnovení pevného řádu a obnovení důvěry mezi lidmi i jejich důvěry v neosobní řád. Výsledným efektem je též obnovení hierarchie moci, která byla zpochybněním řádu narušena. Moderní společnost se od svých předchůdkyň neliší tím, že by*

snad rituály neprovozovala. Přímo naopak. Prvky rituálního jednání v ní lze sledovat hned na několika úrovních. V rovině každodenního jednání (Goffman, 1959, 1967) ... v rovině vzniku nových rituálů provozovaných ve specifických sociálních, sídlištních či věkových skupinách (Hall, Jeferson – 1997, Segalen – 1998, Lardellier – 2005, Fellous 2001) ...v rovině funkčních oblastí celků substytémů - byrokracie a státní správy (Merton 1940, Meyer, Rowan 1983).“ (KELLER, 2009, str. 157).

Dle Kellera (KELLER, 2009) se analýzy ritualismu soustředí na moderní politiku, ale i na základy moderního myšlení. „*Např. různé teorie i praxi modernizace je možné analyzovat jako specifickou formu přechodového rituálu, jehož cílem je tlumit nejistotu celých společností nalézajících se v liminální, přechodové fázi. Dnes převládající technokratické myšlení lze chápat jako zvlášť krutou formu permanentního obětního rituálu, jež neváhá obětovat příslibu prosperity celé kusy přírody, krajiny i vnitřní přirozenosti člověka. Podobně problematika sociální exkluze přímo vyzývá ke zpracování s užitím kategorie očistných rituálů“.* (KELLER, 2009, str. 157).

Keller dále ukazuje, že moderní formy ritualismu pouze upevňují moc, avšak nedokáží výrazně redukovat nejistotu, zvyšovat důvěru či posilovat společenskou integritu. (KELLER, 2009, str. 157).

Dle Kellera (KELLER, 2009 str. 63) jsou možné dvě formy reciprocity a důvěry ve vztahu k rozdílným typům sociálního kapitálu. Za první se jedná o sociální kapitál svazující, který funguje uvnitř skupin a zajišťuje tak jedinci nejnütnější oporu, a pak o přemostující, který znamená ochotu spolupracovat s lidmi z různých sociálních, etnických a profesních skupin, přičemž vznikají lepší šance, než mají osoby pouze se svazujícím kapitálem. Rozlišení svazujícího a přemostujícího kapitálu připomíná Durkheimovy typy solidarity, jakožto mechanickou (uvnitř skupin) a organickou (jdoucí napříč skupinami).

V moderních společnostech můžeme dle Fukuyamy (FUKUYAMA, 2006, str. 61) pozorovat mravní miniaturizaci, což znamená, že lidé se nadále účastní skupinového života, přestože skupiny jsou méně autoritativní a vytvářejí méně důvěry.

Fukuyama (FUKUYAMA, 2006, str. 99) odkazuje na šetření Toma Smithe (Smith, 1977), který zjistil, že nedůvěra souvisí s ekonomickým postavením, příslušností k menšině, traumatickými životními prožitky, fundamentalismem, sektářstvím a příslušností k věkové skupině.

Dle Kellera (KELLER, 2009, str. 107) lze rozlišit důvěru na confidence – spoléhání se na to, že něco s určitostí nastane, či naopak, že k tomu rozhodně nemůže dojít. Tato masivní až skálopevná důvěra má svůj původ v náboženské víře. Je tedy založená primárně na pocitu silné loajality a bezvýhradné poslušnosti, nikoliv na poznání. Ve druhé poloze je důvěra (trust) spojena s kalkulací, s volbou. Přijímáme určitou míru nejistoty – kalkulujeme i s neúspěchem.

Dle Kellera (KELLER, 2009, str. 110) se k problematice důvěry vyjadřoval již George Simmel viz. (Simmel, 1900, 1908), který tematizoval nezbytnost důvěry pro fungování všech forem společnosti. Následně také Niklas Luhmann viz. (Luhman, 1979) spatřoval v důvěře jednu z nejúčinnějších forem redukce nekonečné komplexnosti světa, která má tendenci aktéry deprimovat svou nezměrností a zabraňovala jim dosud v jakémkoliv jednání. Oslabení důvěry má dalekosáhlé důsledky také pro sebedůvěru. Bez možnosti spolehnout se na chod věcí a bez možnosti očekávat určité jednání za strany druhých není možné důvěřovat sobě samému. Absence důvěry zvětšuje i transakční náklady systému, jelikož dodatečná pravidla musejí být odsouhlasena a vyjednávány a nakonec i vynucovány. (KELLER, 2009).

„Chaos není dobrým místem pro formování sebevědomé osobnosti a právě problémy s vlastní identitou patří k nejfrekventovanějším tématům současné

sociologie. Právě nastupující společnost sítí, která svým rutinním fungováním systematicky dává nejistotu a vyvolává úzkost, potřebuje zároveň uchovat určité minimum důvěry a koheze, aby systém mohl vůbec fungovat a aby si jeho členové mohli uchovat osobnostní identitu. Je otázka, nakolik mohou splnit tuto úlohu právě meziosobní sítě trvalejších vazeb i přechodných kontaktů a sociální kapitál, který je v nich v jistých bodech reprodukován. Sociální sítě a sociální kapitál mají sloužit jako čistě osobní obrana proti systémově tvořeným rizikům a systémově reprodukované nejistotě. Když se v krizi ocitají velké formální organizace, jejichž funkcí bylo nejistotu redukovat, nezbyvá než důvěřovat těm, s nimiž nás pojí více či méně trvalé kontakty v rámci osobních sítí. Když pozice jednotlivce není už trvaleji zajištěna jeho místem v rámci takové organizace, zbývá jen důvěra v druhé, s jejichž pomocí lze snáze a alespoň na nějakou dobu najít si místo nové.“ (Keller, 2009, str. 111).

Dle Sedláčkové (SEDLÁČKOVÁ, 2012, str. 114) lze ve vztahu důvěry a demokratického zřízení rozlišit dva proudy. Kulturalistické pojetí nahlíží problematiku vztahu důvěry a demokracie z pohledu na důvěryhodnost jako na ctnost (vzniká tím, že jedinec vždy apriori pohlíží na ostatní jako na důvěryhodné), naopak racionalistické pojetí, které zdůrazňuje racionální aspekt důvěry, kdy lidé vyjadřováním důvěry zesilují vlastní zájmy. Kromě těchto dvou hlavních teoretických proudů se vztah důvěry a demokracie diskutuje v kontextu a) individualizmu a rozpadu komunit (Uslaner, 1999, Hardin, 1999, Etzioni, 1991, Paterson, 1999)., b) rovnováhy práv a povinností – tzv. právní mafie (Donohua, 1990)., c) občanskou participací (Almond, Verba, 1963, Putnam 1993, 2000, Iglehart, 1999)., d) nedůvěře jako podmínky fungování demokracie (Warren, 1999, Dunn, 1988, Hardin, 1999, Sztompka, 1999).

Dle Kellera (KELLER, 2009, str. 160 - 161) opomíjí ekonomický redukcionismus prastaré rituálně kulturní motivy, které působí i uprostřed moderní společnosti jako jsou vina, oběť a nadindividuální řád, které nemohou být jednoduše redukovány na důvěryhodnost obětních beránků, a jimiž se stávají ti, kteří jsou sami ohrožení nejvíce – marginální skupiny.

7. Sociálně vyloučené skupiny – příklad romského etnika

Dle Baumana (BAUMANN, 2003, str. 103) existuje v moderní spotřebitelské společnosti kategorie lidí, kteří mají jen nepatrnou šanci na úspěch. *„Žijí v chudobě nebo na hranici chudoby, jsou dlouhodobě nezaměstnaní nebo nacházejí předčasná, nepravidelná či právně špatně zajištěná zaměstnání, žijí velký počet závislých osob, či jsou diskriminováni na barvě pleti nebo místem života. Jsou často označováni za vadné spotřebitele. Jejich označení za vadné je označením, které má legitimizovat jejich diskriminaci a spočívá v kruhové argumentaci jejich neschopnosti praktikovat individuální svobodu a vést svobodný výběr. A to je důvod ke sledování, napravování a trestání za neposlušnost těmi, kdo vědí, co je pro ně dobré a jak by měli svobodu používat. Jakmile někdo neví, co je jeho potřeba, měly by jim jejich skutečné potřeby stanovit ti, kteří to vědí – např. státní byrokracie s různými experty. Taková společenská definice dokáže sama sebe naplnit. Jakmile někdo projeví neschopnost svoji svobodu správně uplatňovat, jeho právo činit vlastní rozhodnutí by mu mělo být dočasně či trvale odňato a měli by za něj rozhodovat druzí. Ty druhé zastupuje státní byrokracie s různými experty, které pro tyto účely zaměstnává.“* (BAUMANN, 2003, str. 103).

Dle Kellera (KELLER, 2003) proniká fenomén rostoucí nejistoty i do středních vrstev a pokles důvěry znamená, že tyto sestupující vrstvy již nevěří, že jejich postavení ve společnosti je i z hlediska horních vrstev důležité.

„... Pokud je tento výklad správný, nemusí to vůbec znamenat, že se společnost jednoduše polarizuje mezi hrstku vládnoucích a masu ovládaných, anebo že sociálně vyloučení již začínají převažovat nad počtem začleněných. Mohlo by to znamenat pouze to, že dosud víceméně soudržná budova společnosti se stále výrazněji rozpadá do tří navzájem oddělených sociálních světů.“ (KELLER, 2009, str. 121).

Dle Baumana (BAUMAN, 2003, str. 103) je z sociologických šetření zřejmé, že nejvýznamnějším aspektem života v chudobě je přerušování sociálních interakcí, přestřížení kontaktů a stažení do soukromí, které slouží jako útočiště před hrozbou odsudku, zesměšnění či soucitu.

Také dle Baumana (BAUMAN, 2003) vadí aktérům chudoby jejich bída právě proto, že jim byla odepřena spotřebitelská svoboda, které se těší ti začlenění. Přinejmenším z části je svobodná spotřeba vhodně dosažitelným předmětem seberealizace. *„Spotřebitelé nejsou nepřátelé chudých. Jsou jen modelem kvalitního života, jemuž se každý snaží v rámci svých možností co nejvíce přiblížit. Chudí chtějí jen hrát s lepšími kartami, nemají v úmyslu hrát jinak. Trpí proto, že jsou nesvobodní. Konec svého utrpení si ztotožňují se získáním tržní svobody. Nejen postavení outsiderů, ale i jejich možné výstupy jsou definovány podmínkami světa spotřebitelů.“* (BAUMAN, 2003, str. 112).

„Jestliže je souvislost mezi chudobou ... a rozpadem zájmu o veřejnou svobodu tak reálná a mocná, jak Arendtová naznačuje, pak jsou šance na pokrok spotřebitelské společnosti směřující k silnějšímu tlaku na získání práva „vlastního slova“ při řízení komunálních záležitostí značně nepříznivé. Přesto je mezi sociology značně rozšířený názor, že komunalismus je téměř přirozenou tendencí chudých. Je přece nasnadě, že právě lidé, kteří jsou příliš slabí a nemají dostatek prostředků, aby si zajistili slušnou obživu a postavili se na vlastní nohy, by měli mít zájem o spojení sil za účelem prosazení svých cílů. Ve své nedávné a značně inovativní studii o dilematu života v otevřené konzumní společnosti Geoff Dench uvádí, že „komunalismus“ je na rozdíl od individualistického „humanismu“ majetnějších „zvláště významný pro chudé, kteří v otevřené společnosti prohrávají? Komunalismus je filozofií slabých (zatímco údajně univerzalistický, všeobecně lidský individualismus elit je filozofií vítězů.“ (Baumann, 2003, str. 116).

Dle Tučka (Tuček, 2008, str. 200) upozorňuje sociálně psychologická, tzv. kontaktní teorie, ke zlepšení postojů k cizí minoritní, negativně stereotypizované

či dokonce stigmatizované sociální skupině dochází teprve při splnění vícero předpokladů. „... *značné množství podmínek, ať už jde o frekvenci a intenzitu, či o kvalitativní dimenze kontaktu (jako je jeho intimita, zkušenost během kontaktu rozporná se vstupním negativním stereotypem, stejný status skupin během interakce, vzájemná kooperace, vnější institucionální podpora, společný nadřazený cíl a dobrovolnost vztahu, značnou roli také hrají časové faktory (opakování a posilování kontaktu v určitých časových intervalech)*“ (Tuček, 2008, str. 200).

„Anketní šetření uskutečněné v rámci projektu Díky, že se ptáte nám poodhalilo, v jakých situacích a s jakými formami diskriminace se příslušníci romské komunity v České republice denně setkávají s diskriminací. Ta se neprojevuje jen fyzickým napadáním ... Jinou formou, kterou nelze opomenout, je tzv. diskriminace skrytá, tedy taková, pro kterou neexistují přímé důkazy a boj s ní není ani uzákoněn.“ (SLOVO 21, 2007, str. 16).

Dle Schuringy (SCHURINGA, 2007, str. 205) jsou skupiny Romů ve střední a východní Evropě v podobně situaci. Zanedbaní lidé nechodí do školy, negramotnost ústí v nezaměstnanost a nedostatek příjmů je příčinou špatných životních podmínek. Ve všech zemích tohoto regionu jsou Romové zachyceni do bludného kruhu chudoby, závislosti a sociálního vyloučení. Vyloučení od zdrojů či služeb vede k vyloučení z hlavního proudu společnosti. To se může stát na základě obojího, jak identity (sdílení víry nebo zájmů), tak sousedství (společného bydliště). K nejvíce extrémním formám vyloučení dochází, když jsou obě podmínky naplněny současně a to jsou často Romové, kteří jsou evidentní „cizinci“, žijící v izolovaných komunitách. Termín sociální vyloučení je používán jako dynamický multifaktoriální ukazatel, ale současně termín sociální začlenění je opačně orientován na pozitivní změnu, kdy se zvyšuje sociální participace.

Dle Klíčové (Marada, 2006, str. 252) jsou na inkluzi Romů kladeny protichůdné nároky. Romové jsou vyzýváni, aby si zachovali svoje romství – etnickou identitu, ale současně přijali životní styl majority. *„Zásadní protichůdnost těchto nároků vyplývá z toho, že oba tyto imperativy jsou vznášeny paralelně a jejich neplnění je tematizováno jako nedostatek vůle ze strany kandidátů inkluze mající za následek odepření mezní solidarity“*. (Marada, 2006, str. 253).

Praktická část

8. Teoretická východiska praktické části

8. 1. Vymezení cíle šetření a formulace výzkumných předpokladů

Na základě teoretické části, tzn. na základě popsání širších souvislostí tématu práce je možno zhodnotit, že s ohledem na rozsah bakalářské práce nelze validně zkoumat naznačená témata kvantitativními metodami sociologického výzkumu. Popsané myšlenkové abstrakty jsou komplexními fenomény a jakékoli vytknutí a izolování jedné proměnné v zkoumání fenoménu sociálního kapitálu či důvěry nemůže být naplněno tak, aby obstálo kritérii validity a reliability.

Z tohoto důvodu se domnívám, že je nutné pokusit se zachytit fenomén důvěry kvalitativními metodami a v tomto případě technikou etnografického interview.

Cílem bude analyzovat pohledy respondenta na specifická témata: např. důvěra, solidarita, sousedské vztahy, občanská soudržnost, apod., a to v jednotlivých etapách života.

Dílčím cílem šetření bude registrace dalších témat narativního vyprávění, která jsou jakkoli významově spojena s tématem důvěry. Na základě teoretických východisek praktické části předpokládáme, že téma důvěry bude silně artikulováno. Lze se domnívat, že u dotazovaných osob bude zřetelná silná potřeba důvěry v mezilidských vztazích a tato potřeba bude u osob žijících v sociálně vyloučeném prostředí uspokojována především v nukleárních rodinách a společenstvích založených příbuzenskými vazbami. Oproti tomu lze očekávat nízkou míru občanské participace formou účasti na spolkovém životě, což by bylo zcela v souladu s předpokladem teorie, že se zvyšující se mírou sociálního vyloučení bude klesat míra tohoto přemostňujícího aspektu sociálního kapitálu.

S ohledem na hlavní a dílčí cíle šetření stanovujeme tyto výzkumné předpoklady:

- 1. Předpokládám, že subjekty interview vyjádří silnou potřebu důvěry v druhé osoby.*
- 2. Domnívám se, že subjekty interview ze sociálně vyloučených skupin budou k budování a udržení důvěry využívat především mezilidské vazby v nukleárních společenstvích rodinného typu.*
- 3. Lze předjímat, že subjekty interview s vyšším socioekonomickým statusem projeví vztahy důvěry vyšší mírou účasti na spolkovém životě než osoby ze sociálně vyloučených lokalit.*
- 4. Předpokládám, že subjekty interview ze sociálně vyloučeného prostředí projeví nízký zájem o účast na demokratickém vedení země – volbách do zastupitelstev veškerého typu.*

8. 2. Metody a techniky sociálního šetření

Během šetření je používána metoda terénního výzkumu. Sběr dat byl proveden v terénu. Kritériem výběru dotazovaného byla deklaratorní příslušnost k romské menšině, a také věk dotazovaného, tzn. 15 a více let.

Pro techniku interview před dotazníkem bylo rozhodnuto, jelikož bylo žádoucí očekávat důvěrné odpovědi, a současně platících tří předpokladů ... *„Tehdy je osobní kontakt výzkumníka a respondenta předpokladem, že se respondent více otevře, než by to bylo u dotazníku... když je předpoklad, že respondenty jsou osoby, které mají problémy s psaným slovem...jelikož je předpoklad, že návratnost dotazníku bude velmi malá“* (GAVORÁ, 2000, str. 110). Jedná se o intenzivní přístup, kdy vzorek byl sice malý, ale ponor do uvažování narátora byl hlubší. Použity byly otevřené otázky – doplněné o fragmety strukturovaného rozhovoru.

Vstupní část interview byla zaměřena na motivování a zaujetí respondenta, na navození osobního vztahu – v něm byl vysvětlen záměr interview za účelem odstranění případných obav. Je třeba se vyvarovat návodných otázek.

Odpovědi byly zachyceny na audiozáznam a současně i na video kameru a následně přepsány do psané podoby.

8. 3. Předvýzkum

V rámci předvýzkumu byl testován se zvoleným narátorem soubor tematizujících otázek, které se dotýkají klíčových témat a bylo třeba je ve vyprávění zvýrazňovat. Byly provedeny 2 interview s osobami, které byly seznámeny se skutečností, že jejich interview na téma životní příběh má za účel ověřit, jaký výsledek lze předpokládat ve vztahu k cíli šetření viz. str. 36, tzn. „*zachytit vyprávění životního příběhu. V rámci tohoto příběhu bude vhodné směřovat otázkami respondentovu pozornost k bilancování a přemítání o specifických heslech – např. důvěra, solidarita, sousedské vztahy, občanská soudržnost, apod., a to v jednotlivých etapách života*“. Bylo zjištěno, že připravené pobídky k vyprávění životního příběhu dostatečně hluboce nestimulují narátora ke komentování témat bakalářské práce – tzn. důvěra, solidarita, atd.,. Z tohoto důvodu bylo na konec interview dodatečně doplněn dílčí cíl šetření (viz. 8.2.), stanoveny výzkumné předpoklady (viz. 8. 3.) doplněny otevřené otázky (viz. 10. 1.), které pomáhají nejen dokreslit narátorův vztah k tématům práce, ale i se přímo vztahují k indikátorům sociálního kapitálu tak, jak je šetří např. CVVM při Akademii věd ČR. Jedná se o soubor otevřených otázek:

- *Jak jste spokojen se svým životem?*
- *Je naopak něco s čím jste nespokojen?*
- *Co Vás vlastně nejvíce ohrožuje?*
- *Domníváte se, že lidé si ve společnosti důvěřují?*
- *Můžete být přesnější: komu nebo čemu vlastně důvěřujete Vy osobně?*
- *Jak byste vyjádřil Váš vztah důvěry k institucím státu? Rozumím správně tomu, že říkáte, že...?*
- *Účastníte se, případně účastnil jste kdykoliv v minulosti spolkového života? Jste přímo členem nějakého spolku. Specifikujte prosím.*
- *Účastníte se voleb do demokratických institucí (zastupitelstva, parlament, atd.)?*

8. 4. Popis výzkumného vzorku a terénu

Nabídkou stát se narátory výzkumu byly osloveny osoby, které jsou příslušníky etnické menšiny - Romů a to v Jižních Čechách – na Prachaticku, Volarsku a Ktišsku.

Vzhledem k dlouhodobému vztahu mezi řešitelem a narátory se prakticky všichni oslovení rozhodli zúčastnit se vyprávění. Interview odmítlo cca 20 procent z celkového počtu oslovených. Osoby byli osloveni a požádáni o vyprávění životního příběhu.

Oslovení osob probíhalo v Azylovém domě Prachatice, v bytových jednotkách v Prachaticích, Volarech, Ktiši, Chvalovicích, ve Vimperku a Nové Peci. Během žádosti o interview byly osoby seznámeny s tématem šetření, s účelem šetření a s předpokládanou dobou trvání interview.

8. 7. Verifikace výzkumných předpokladů

Výzkumné předpoklady hlavního a dílčího cíle šetření, zde jsou funkčně propojeny s částmi interview jednotlivých osob a následně byly interpretovány z hlediska cíle šetření.

1. Předpokládám, že subjekty interview (narátory) vyjádří silnou potřebu důvěry v druhé osoby.

Domnívám se, že výše uvedená teze byla narátory opakovaně potvrzována, ať už se jednalo o volné vyprávění životního příběhu, či kladení otevřené otázky na stejné téma. Jednotliví narátory se ve výpovědích lišili pouze odlišností zdrojů důvěry pro ně samotné. V žádném interview se neukázalo, že by důvěra neznamovala pro dotyčného žádnou hodnotu. Toto zjištění je zcela v duchu teoretických východisek, ať už psychologických, sociologických či sociobiologických.

Anežka (29): „Nic mě neohrožuje, myslím si, že lidé ve společnosti si důvěřují, alespoň tomu člověk musí věřit, jinak to nejde. Ve svém životě nejvíc důvěřuju sama sobě, já už to takhle mám. Co si neudělám, to nemám. A taky nejvíc důvěřuju svým dětem, jako že oni snad ten život budou mít jinej, ale nestěžuju si. Jaký jsem to udělala, takový to mám, ale mohlo to bejt lepší. Co já docházím na úřady, myslím za sociální pracovníci, tak tu já mám super, té já věřím, ta mi hodně pomáhá.“

Jan (26): „Ten výchovný ústav mi tak nastavil životní ty..., že kamarády do dneška nemám. Vždycky jsem měl spíš známý a kamarády spíš z nutnosti. Takže jsem s nima musel komunikovat z nutnosti. Ale takovýho jedinýho kamaráda jsem neměl. Kamarádovi můžete důvěřovat, můžete se na něho spolehnout, ale tady těm všem lidem věříte tak na třicet procent.“

Jirka (66): „V tomto období mám dobrého přítele, který mi se vším pomůže, se vším. Ale Romové ne, ty nepomůžou. Je to významná osoba pro mě i pro manželku. My si důvěřujeme ve všem, i pro manželku a já mu taky důvěřuju. Musím bejt spokojenej. Jak si ten život člověk vytvoří, tak ho má. Takhle to musíme brát všichni. ... Ve společnosti si lidé důvěřují, ale na ulici si není nikdo jistej. Takže vlastně je to jinak – nikde si lidé nedůvěřují, musí to být osoby, které se dobře znají. A zná každej jaký má...jak se umí zachovat k tomu druhýmu. Tady v tý době se nedoví, jakej ten druhej je. Jsem řek blbost, že...že si lidé důvěřují. Nedůvěřují si.“

Nad'a (47): „Lidé v současné společnosti si nedůvěřují, ani já jim nedůvěřuju.“

Ivana (36): „Jsem spokojená. Lidé ve společnosti se příliš nedůvěřují, ale jak kde. Třeba v rodině si trošku důvěřujou, ale mimo rodinu ne. Když člověk je v té společnosti a nezná je, tak jak ta vlastní rodina, tak ta důvěra tam není. Dříve to bylo mezi kamarádkami tak, že někomu věřit šlo, někomu ne, to člověk vycítí. Ta důvěra i mezi kamarádkami závisela na tom, že jsme spolu od malička vyrůstali. Pokud jsem jí znala déle, tak jsem k ní měla tu důvěru větší, i když to byly obě kamarádky.“

Nataša (46): „Lidem ve společnosti se dá důvěřovat – jak kterým. Třeba sousedce, té důvěřuju.“

Václav (60): „Na mým životě už nejde nic změnit, já jsem spokojenej. Jsou věci, který by se daly vylepšit, jako celkově. Třeba že by sem se učil víc, než jsem se učil. Kdybych dneska, co mám ten rozum měl dřív, tak by to bylo něco jinýho, protože bych tak neodbýval školu, jo a snažil bych se třeba si udělat diplom nebo něco takovýho. Nespokojenej jsem s tou vládou, ne stou novou co bude ted'kon začínat, ale s tou co byla předtím. V Prachaticích mě nic neohrožuje. Musím zaklepat (ťuk, ťuk,ťuk) zatím je to v cajku tady. Prachatický romové tady s Čechama – jako bílýma vycházíme normálně jako. Bývalo to lepší, jo, když to shrnu, i za těch komunistů nebyvaly takový možnosti, když to shrnu, tenkrát jsme nevěděli ani co je skinhed nebo něco takovýho. To se udělalo až po devětaosmdesátým tohleto, takže mi ze všema vycházíme i ted'kon. V tom malým městečku člověk vychází. Najdou se vždycky nějaký problémy, ale to je v rámci, to je všude. Oni prachatický Cikáni nevyhledávaj žádný problémy jako s tou většinovou „entikou“. Chceme mít klid. Tady se můžete zeptat koho chcete, tady žádný problémy nejsou, jako obrovský. Jo. Třebas někde jinde, ale tady je to normální bych řekl. Jinde v republice je to o tom, kolik je tam těch Romů. Třeba když vemete ted'kon tu Kurku, nebo jak se to jmenuje, u těch Teplic, jak byly naposledy ty problémy tam. Jo, tak si to vemte. Tady jich je nás dvacet, prakticky jedna rodina, jenže tam jich je, já nevím, dvacet rodin a je jich tam tři sta. Jo, nebo ještě možná víc. Tam se vždycky najdou nějaký problémy, protože čím víc lidí, tím víc problémů. Jo, protože každej má svůj. Některý taky hodně pijou třebas. Alkohol dělá své. Jo a pak jsou ty problémy, že třeba na tý ulici skopou nějakou ženskou, no tak to není pěkný, že jo. Násilí tu není, zaplat' pámbůh. K institucím nemám co říct. Já jim důvěřuju a i prachatický Romové tady vždycky co potřebujou, to vyřídí.“

2. *Domnívám se, že subjekty interview ze sociálně vyloučených skupin budou k budování a udržení důvěry využívat především mezilidské vazby v nukleárních společenstvích rodinného typu.*

Výše uvedený předpoklad byl dle mých zjištění narátory opakovaně potvrzován. Většina narátorů uváděla, že nejbližšími objektem a zdrojem důvěry jsou pro ně příbuzenští rodinní příslušníci, popřípadě nejbližší sousedé. Menšina narátorů jmenovala i další sociální či profesní skupiny. Nicméně je nutné vzít v úvahu, že oproti původním předpokladům byly osloveny pouze osoby, které splňují kritéria sociálního vyloučení, tak osoby, které se jeví jako ohrožené sociálním vyloučením, jelikož se nepodařilo nalézt osoby, které by byly jak příslušníky romského etnika, tak např. příslušníky střední třídy.

Anežka (29): „*Ve svém životě nejvíc důvěřuju sama sobě, já už to takhle mám. Co si neudělám, to nemám. A taky nejvíc důvěřuju svým dětem...*“.

Jan (26): „*Myslím si, že v dnešní společnosti si lidé nevěří. Je to nastavený tak, aby se každý staral sám o sebe, ale neříkám, že všichni jsou špatný. Věřím tomu, že když si najdu práci, tak mám ještě šanci na spokojenej, šťastnej život. Ale jinak nedůvěřuju nikomu, kromě svých ženy...*“.

Jírka (66): „*Důvěřuju svým přátelům, to jako jo. A manželce. Jak jsem řek, mám přátele.*“

Nad'a (47): „*Osobně důvěřuju jedině své matce. Protože když to jenom takhle vezmete, tak jedině máma chce pro to své dítě to nejlepší.*“

Ivana (36): „*Třeba v rodině si trošku důvěřujou, ale mimo rodinu ne. Když člověk je v té společnosti a nezná je, tak jak ta vlastní rodina, tak ta důvěra tam není...V instituce státu mám důvěru. Pomáhají mi.*“

Nataša (46): „Lidem ve společnosti se dá důvěřovat – jak kterým. Třeba sousedce, té důvěřuju. Vadí mi, že někteří lidé sem přijdou, mluví takhle a pak někde mluví nějak jinak, že pak slyším, co vůbec není pravda. Tady sousedka třeba přijde, řekne mi to do očí, nebo já jí. To mi vadí, že jdu za kamarádkama a slyším, co děti a tak... . My to mají říct, když třeba jdu za tejděn ven, tak slyším něco jinýho. To mě akorát rozčiluje. Nebo když jdu na obec někdy, s nima se nedá mluvit na obci. Už tam ani nechodím.“

Václav (60): „,,Řešily se například situace jako nevěra. U nás je to tak, že kdo takovou věc udělá, tak je vyloučený ze společnosti – to je prakticky to nejhorší, co vás může potkat. Kdybyste mu dal deset let, jo, tak radši půjde na těch deset let, než aby byl vyloučený z toho rodu, jo. Protože tím pádem byl vyloučený od toho svýho rodu, nemůže se s nima pobavit, ani projít, ani sednout na židly nemůže. To se automaticky ta židle rozbije. Je vyloučený ze společnosti a to je pro něj největší trest. Jako pro nás, pro všechny. Protože mi jako tu rodinu cejtíme.“

3. *Lze předjímat, že subjekty interview s vyšším socioekonomickým statusem projeví vztahy důvěry vyšší mírou účasti na spolkovém životě než osoby ze sociálně vyloučených lokalit.*

Domnívám se, že i tento předpoklad lze shledat jako odůvodněný, jelikož se ukázalo, že osoby s nižším sociálním statusem se účastní spolkového života spíše výjimečně.

Anežka (29): „Žádného spolkového života se neúčastním, nejsem členem žádného spolku.“

Jan (26): „Spolkového života jsem se neúčastnil a neúčastním se.“

Jírka (66): „Nejsem a nebyl jsem členem žádného spolku.“

Nad'a (47): „Jsem členem občanského sdružení. Teď jsem trošku jakoby to... . Mám teď tolik starostí, že jsem teď vynechala.“

Ivana (36): „Co se týče spolkového života, tak dříve to bylo tak, že jsem dříve chodila více k rodině, dříve to ani takový nebylo, to jsem ani neznala, že by to bylo možné. Teď už vím, podle mých dětí, že to možné je. Třeba mé děti ty jdou za fotbalem. A choděj na sporták, za mého mládí já to neznala. Třeba já jsem dříve chodila na tanečňák. Momentálně nejsem členkou nějakého spolku.“

Nataša (46): „Naposledy jsem byla jako pionýrka. Od té doby už nic.“

Václav (60): „Já jsem v ní ještě prakticky furt, i když prakticky už neexistuje, protože prakticky ty co byly na tom hradě poslanci, už jsou někde v Evropě, tam v tom Bruselu. No a tady dělám v Prachaticích hodně pár let taky mluvčího za Romy. Jdu osobně za tím člověkem, se kterým to potřebujou vyřídit.“

4. *„Předpokládám, že subjekty interview ze sociálně vyloučeného prostředí projeví nízký zájem o účast na demokratickém vedení země – volbách do zastupitelstev veškerého typu.“*

Tento předpoklad nabízí z pohledu vzorku narátorů nejvyšší možnou míru zdrojů k takřka protichůdné interpretaci. Pokud narátoři vypověděli, že voleb do demokratických institucí státu se účastní, pak většinou volí zcela mechanicky – tzn. zdá, že vykonávají volbu zcela zvykově a bez důvěry ve smysl volby. Ovšem kategoricky by bylo nutné takto pojatou verifikaci ověřovat specifitěji zaměřeným šetřením. Bylo by ovšem zajímavé zjišťovat i důvody a korelující či kauzální vztahy těchto jevů, popřípadě další širší souvislosti.

Anežka (29): *„K volbám do institucí nechodím. Nemám k tomu žádný vztah. Mě třeba ani žádný ty papíry nepřišly, nemám na to čas a nerozumím tomu.“*

Jan (26): *„Vím, že to je špatně, ale nechodím k volbám, jelikož tomu nerozumím a tudíž tomu nekladu důležitost.“*

Jirka (66): *„My jdeme volit, ale je nám jedno, kdo tam bude. Poněvadž, tam kdo je nahoře...úplně všichni jsou stejný. Jdu, aby lidi neřekli – „helejte, voni nejdu“. Vůbec mě nezajímá, kdo tam bude, nebo tak, že jo. Stejně když jedni zvolí toho, tak druzí zvolí tamtoho. S tím nikdo nic neudělá. My lidi s tím nic neuděláme.“*

Nad'a (47): *„Párkrát jsem volit byla, zejména do parlamentu. Já do politikyzase tolik nevidím, každej říká něco jinýho, každej na to má svůj názor.“*

Ivana (36): „Pokud jdu volit, tak do obecních voleb. Jednou za rok, ale minulý rok jsem nebyla, musela jsem pryč. Obec je pro mě důležitá, víc než parlament. V parlamentu...co si oni udělaj, to si udělaj, co schválí, to schválí.“

Nataša (46): „Volit chodím. Jak jsou volby, tak jdu volit. Já vždycky volím to, co mám. Si vždycky říkám, kdyby se to vrátilo, jak to bylo, tak je to všechno jinak. Tak by to bylo dobře.“

Václav (60): „Voleb se účastním, dokonce jsem členem některý tý komise volební.“

8. 8. Diskuze

Ukázalo se, že volné bilancování prožitých událostí rozvíjí narátorovi příležitost zvážit a vyjádřit určité hodnoty z perspektivy celého života. Potvrdil se tak předpoklad, že zvolená technika etnografického interview je vhodným nástrojem pro získávání dat u této skupiny narátorů, viz. specificky příslušníci romského etnika. Stejně tak platí, že stejně tak jako tato metoda dodá dostatek materiálu ke kvalitativní analýze a interpretaci, tak zcela nevyklučuje statistickomatematickou verifikaci. Předpokladem by ovšem byl větší vzorek narátorů než předvádí tato práce.

Z rozhovoru s narátory vyplynulo, že diskutovaná témata - viz. nejvýznamnější osoba, významný okamžik, a pak výzkumné předpoklady viz. kapitola 8.3, jsou tématy ke kterým měl každý z narátorů chuť se vyjádřit.

S ohledem na dílčí cíle, zde uvádíme, že výzkumný předpoklad č. 1 – se naplnil zcela ve shodě s teoretickými východisky. Respondenti vyjadřovali shodně potřebu lidské solidarity a mezilidské důvěry. Jako typické vnímáme výroky, které artikulují téma důvěry v kontextu nejbližších osob – životních partnerů, dětí, rodičů. Pokud narátoři hovořili o důvěře, tak vždy ve vztahu k těmto osobám.

Tyto potřeby vyplývají ze zákonitostí přírodního výběru – viz. kap 2., kde Ridley předvádí (RIDLEY, 2000, s. 77 - 81), že mezilidská reciprocita lidských jedinců je takřka mnohem instinktivní záležitostí, jelikož se tato strategie chování vyvinula v mezích zákonitostí přírodního výběru – přírodní výběr zapříčinil, že lidé profitují ze svého života jako života sociálních tvorů. Reciprocita je přímo závislá na velikosti mozku neboli - pouze druhy s velkým objemem mozku jsou schopni žít ve složitých společenstvích. Mozek člověka se vyvíjel a rostl v závislosti na složitých společenských vazbách.

Můžeme tedy dovést, že lidé jsou biologicky založenými bytostmi, jenž na dlouhé cestě svého druhu evolucí, absorbovali do základu svého lidství potřebu života v komunitách. Prostřednictvím komunit či společenství „řadí“ jedinec rizika a nejistoty existence.

V kontextu výsledků shromážděných k předpokladu č. 2 – se rovněž ve shodě s teoretickými východisky lze tvrdit, že rodina je pro narátory stále velmi podstatnou hodnotou. Rodina, partnerské a příbuzenské vztahy byly nejfrekventovanějšími a nejobsáhlejšími tématy vyprávění životních příběhů oslovených narátorů. Typickými jsou výroky expresivně zvýrazňující důležitost těchto vazeb.

Což koresponduje nejen s teoretickými poznatky o specifikách tradičních kulturních vzorců romského etnika, které nejsou předmětem zájmu této práce. Ale lze je vztáhnout i k teoretickým východiskům vztažených k problematice sociálního kapitálu, ale i k teorii distribuce důvěry v sociálně vyloučených komunitách.

Nicméně, možností pro interpretaci se nabízí více. Viz. např. v kapitole 2.1. podle Fromma (FROMM, 2009, s. 61) využívá v (post)moderním společnosti možnost autenticky individualizovat identitu pouze část jednotlivců. Potřebnost a současně nedosažitelnost prožitku identity vytvořila člověku iluzi o individuálnosti jedince, přičemž jako náhradní řešení slouží dodavatelé pocitu identity – národ, rasa, vyznání, povolání, třída. Příslušnost k těmto náhradním identitám je nezbytnou podmínkou lidského zdraví a zdravého sebepojetí já. Inklinace ke konformismu je pak možné chápat jako náhražku za nedostatečné vědomí identity. Podobně argumentuje i Bauman (BAUMAN, 2010, s. 56.) který ukazuje, že autenticky individualizované bytí je složité zejména pro střední třídu moderní společnosti, jelikož tato třída je neustále vystavena úzkosti ze ztráty svého nesamozřejmého postavení, jehož těžce dosáhla.

Pokud je individualizace nesnadná pro střední třídu, lze se domnívat, že pro vyloučené marginalizované skupiny je snad ještě více ztížena. Toto komentuje i Keller (KELLER, 2005, s. 112) podle něhož nepřispěl rozmach sociálního státu k omezení individuálních svobod, ale právě naopak – v rozsáhlé bezpečné struktuře mohli lidé bez většího rizika provádět svá podmíněná rozhodování. Lidé se tak mohli bez obav zbavovat svých vazeb k sociálním skupinám, což v důsledku znamenalo rozmach individua – ústředního motivu modernizace. Tudiž dovozujeme, že v moderní či postmoderní společnosti by orientace na na rodinné a příbuzenské vazby by mohla být vždy především výrazem nejistoty, obav a strachu.

Také výzkumné předpoklady č. 3 a č. 4, jenž jsou v zásadě funkčními indikátory matic pro zjišťování míry sociálního kapitálu potvrzovala teoretické předpoklady, avšak jen v úzké výseči či v náznaku, jak dovoluje zaměření bakalářské práce. V rozhovorech se ukázalo, že účast na spolkovém životě těchto osob je okrajovým jevem. Obdobně i možnosti účastnit se voleb a prosazovat tak představy o společnosti je využívána jen okrajově.

K diskuzi k tomuto připomeňme nejprve podstatné věci k soudržnosti, např. viz. kap. 4. dle Tučka (TUČEK, 2008) prodělává většina vyspělých společností sociální fragmentaci způsobenou individualizací rizik, které přinášeny změnami v globalizující se informační společnosti. Projevy jsou pozorovatelné v každodenním životě – pokles v oblastech jako je volební účast, pokles v členství v dobrovolných sdruženích, vzrůstající cynismus ve věcech veřejných a úbytek mezilidské důvěry. Nedostatek sociální soudržnosti rozpoznávaný také jako nízká solidarita, slabá zakořeněnost v místních komunitách či úbytek mezilidské důvěry - to vše vede, mimo jiné, ke zvýšeným výdajům veřejných rozpočtů.

Dle Potůčka (POTŮČEK, 1997) je v moderní společnosti významným aspektem prvek občanství, jelikož se jedná o morální závazek udělat něco pro druhé. Občanská společnost se charakterizuje jako vynořující se v sociálních interakcích mezi občany. Občanství má dvě funkce: sociální funkci – realizují se společně

činnosti a současně se upevňuje i transpolitická soudržnost. Také roste podíl občanského sektoru na hospodářském životě země.

Nyní si pojďme povšimnout atributů občanství mezi něž účast na volbách do demokratických institucí patří včetně účasti na spolkovém životě.

Připomeňme, že dle kolektivu autorů *„Dimenze důvěra a reciprocita měří ochotu lidí vzájemně prospěšně kooperovat. Občanská angažovanost pak měří individuální zapojení do veřejného dění a vnímání vlastní schopnosti ovlivnit toto dění, ale také důvěru institucím. Pohled na lokalitu, či chceme-li na soundáležitost s místem, je těsně spojen s mírou a kvalitou osobních vztahů jednotlivce s tím, jak se ve svém životě cítí šťasten, spokojen a bezpečný.“* (Stachová J., Bernard J., Čermák D., 2009, str. 114)

Totíž - ukázalo se, že ve většině se narátoři neúčastní spolkového života a nechodí k volbám do demokratických institucí. Pokud již k volbám chodí - pak volí zcela mechanicky, snad i bez porozumění nabídce programů, kterou by naopak měli uchopit s porozuměním, že tak mohou prosadit své zájmy. Z perspektivy sociálního kapitálu zjištění ovšem naznačují, že romské etnikum skutečně rozvíjí především spíše svazující složku, než tu přemostující.

K tomu v kapitole 5 diferencuje Tuček (TUČEK, 2008) dle Putnama sociální kapitál na typ svazující (bonding) – vznikající z úzkých kontaktů mezi lidmi, tzv. silná pouta – mezi členy rodin či etnických skupin. Svazující sociální kapitál představuje takřka „superlepidlo“, které udržuje identitu, vytváří reciprocitu (viz. Kapitola 2. – reciprocita malých skupin), vytváří loajalitu a mobilizuje vzájemnou solidaritu. Dalším typem je přemostující (bringing) sociální kapitál, který charakterizují slabé vazby a které mají schopnost překračovat hranice společenských skupin. Jedná se o vztahy mezi známými a přáteli našich přátel - tyto vazby spojují lidi napříč sociálními skupinami a vrstvami, pomáhá tvořit lidskou vzájemnost.

Sebraný materiál je možné diskutovat i z pohledu na fenomén sociálního

začlenění. Takto definuje problematiku sociálního začlenění Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR

„Účelem a předmětem sociálního začleňování je boj s chudobou a zabraňování sociálnímu vyloučení, které má velmi komplexní podobu a projevuje se problémy v mnoha dimenzích, jejichž řešení vyžaduje integrovaný přístup. V právním řádu České republiky (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů) je sociální začleňování definováno jako proces, který zajišťuje, že osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené dosáhnou příležitostí a možností, které jim napomáhají plně se zapojit do ekonomického, sociálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován za běžný.“ (MPSV)

Toto vymezení je zakotveno pojmy jako je „běžný způsob života“, „příležitosti a možnosti“. Zde je k úvaze, zda definice „zabraňování“ něčemu negativnímu či naopak „napomáhání plně se zapojit do způsobu života společnosti, který je považován za běžný“ neopomíjí či dostatečně z definice rozvíjí fakt, že šance na úspěch v moderní „tekuté“ společnosti spočívá především v navazování vztahů souvisejících s přemostujícími složkami sociální kapitálu. Zde se zdá klíčové navazovat stále nové a méně formální vazby a tím zvětšovat příležitosti pro úspěch. Prosperující a bohatá společnost by tudíž měla svou sociální politiku podporovat všemi způsoby, které umožní i sociálně vyloučeným lidem rozvíjet svůj přemostující sociální kapitál.

K tomu dle Tučka (viz. kap. 4.1.) (TUČEK, 2008) se na šetřeních realizovaných společnostmi CVVM ukazuje, že jsme společností spíše interakčně uzavřenou, tzn., že lidé se v primárních vazbách stýkají se spíše sobě podobnými, vzniká interakční bariéra a dále přetrvává. Pro upevňování soudržnosti v pozdně moderní společnosti je třeba překonávání partikulárních identit – ať už se jedná o národnostní, etnické či třídně statusové – skupin lidí, kteří jsou vnímáni jako jiní odlišní a cizí. Jde tedy o to najít cesty, jak se oprostit od skupinové solidarity ve smyslu vědomí nebo pocitu unifikujícího „my-skupiny“, který ve svém důsledku

exkluduje odlišnosti ať už etnické nebo pouze subkulturní, dané odlišným životním stylem.

V závěru diskuze vyslovme návrh na případné navazující šetření či návrhy řešení. Bylo by jistě i prakticky využitelné zmapovat jaké postupy, jaké techniky, jaké sociální politiky umožňují jedincům ohroženým či postiženým sociálním vyloučením rozvíjet a udržovat přemostující složku sociálního kapitálu. Současně pojmenovat jaké skutečnosti jej nejvíce naleptávají a rozrušují – a bylo by jistě užitečné se na to podívat z pohledu samotných Romů.

9. Závěr bakalářské práce

Cílem práce bylo ukázat, v jakých souvislostech se vyskytuje a jak je vnímán pojem solidarita a s ním související další pojmy – jako je důvěra či sociální kapitál. Předmětem zkoumání bylo tyto kategorie šetřit u osob, které jsou často vnímány jako spotřebitelé solidarity. Jednalo se o uživatele sociálních služeb.

Motivací pro výběr tohoto tématu mi byla několikaletá pracovní zkušenost s těmito uživateli. Z části jsou uživateli sociálních služeb i Romové, kteří jsou pravděpodobně častěji ohroženi chudobou a sociálním vyloučením než majorita či jiné etnické skupiny. Důvody a souvislosti jsou historické, tradiční, sociálně-psychologické a další. Předmětem zájmu bylo zjištění názoru samotných Romů na výše zmíněné kategorie.

V současnosti jsme totiž svědky sociálního napětí, které ačkoliv má své specifické příčiny - strukturální nezaměstnanost, ekonomická krize atd., tak toto napětí opět cílí a odreagovává svou energii nikoliv na původcích a příčinách, ale spíše častěji ještě na obětech, jimiž Romové v ČR ve většině jsou. Tato psychologie „obětního beránka“, vyobcovávání má své historicko – tradičně – psychologické důvody - a to kanalizovat či odreagovat napětí, aby tak mohlo být učiněno, tak je třeba nejdříve stanovit viníky, kteří jsou snadno identifikovatelní ... Jsou to velmi staré sociálně psychologické mechanismy, které jsou podporovány dnes již i širší částí politického mainstreamu. Bohužel, je mi často na pováženu, že jsem svědkem, že nositeli těchto nepřijatelných konceptů jsou i sami pracovníci pomáhajících profesí.

Šetřením, které bylo realizováno pomocí etnografického interview se ukázalo, že narátoři skutečně považují za nejdůležitější ty hodnoty, které se opírají o příbuzenské vazby. Toto zjištění však považujeme za typicky lidské, čímž spíše dokládáme, že sociálně vyloučení nejsou „jiní“, nikoliv - mají stále stejné potřeby jako ostatní lidé. Skutečností je, že narátoři projevili nízkou míru angažovanosti

v indikátorech, jejichž nízká míra ukazuje, že nerozvíjejí či neudržují tu složku sociálního kapitálu, která by jim měla pomoci při překonávání sociálního vyloučení. To je jistě znepokojivé, avšak nikoliv překvapující. Máme za to, že hlubší porozumění těmto jevům a jejich detailnímu vysvětlení by bylo třeba se věnovat. Podobné šetření je však nad rámec možností bakalářské práce.

K prevenci sociálního vyloučení již však existují kvalitně realizované sociální politiky, které musí moderní hospodářsky rozvinutá společnost realizovat, jelikož je v zájmu solidní společnosti být solidární, se všemi druhy sociálního postižení a předcházet jevu sociálního vyloučení. Je otázkou, jak se tyto procesy daří, jelikož zcela jistě vyžadují investice značného množství finančních prostředků. Bylo by na zamyšlení, zda investované prostředky pomáhají efektivně k udržování a rozšiřování sociálního kapitálu v jeho přemostňující složce, ať již se jedná o občanský život či účast na procesech řízení demokratických institucí.

10. Seznam literatury

- ANGELOVSKI, I.: *Sborník teoretických konceptů k problematice násilí na pracovišti ve zdravotnictví a sociálních službách*, IZPE, Kostelec nad Černými lesy, 2005.
- BAUMAN, Z.: *Svoboda*, Argo, 2003.
- BAUMAN, Z.: *Tekutá modernost*, Mladá fronta, Praha, 2002.
- BAUMAN, Z.: *Tekuté časy, život ve věku nejistoty*, Academia, Praha, 2008.
- BECK, U.: *Riziková společnost*, Sociologické nakladatelství, Praha, 2004.
- FROMM, E.: *Cesty z nemocné společnosti*, Earth Save, Praha, 2009.
- FUKUYAMA, F.: *Velký rozvrat*, Academia, Praha, 2006.
- GAVORA, P.: *Úvod do pedagogického výzkumu*, Paido, Brno, 2000.
- HEYWOOD, A.: *Politologie*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 2008.
- GIDDENS, S.: *Sociologie*, Argo, 1999.
- GIDDENS, A.: *Třetí cesta a její kritici*, Mladá fronta, Praha, 2004.
- KELLER, J.: *Abeceda prosperity*, Doplněk, Brno, 2003.
- KELLER, J.: *Nejistota a důvěra*, Slon, Praha, 2009.
- KELLER, J.: *Soumrak sociálního státu*, Sociologické nakladatelství, Praha, 2005.
- KOSEK, J.: *Člověk je (ne)tvor společenský*, Argo a Dokořán, Praha, 2004.
- MARADA, R.: *Etnická různost a občanská jednota*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Praha, 2006.

- MORRIS, D.: *Lidský živočich*, Euromedia Group, 1997.
- RIDLEY, M.: *Původ ctnosti*, Portál, Praha, 2000.
- SEDLAČKOVÁ, M.: *Důvěra a demokracie*, Slon, Praha, 2012.
- SIMMEL, G.: *Filosofie peněz*, Academia, Praha, 2011.
- STACHOVÁ J., BERNARD J., ČERMÁK D., *Sociální kapitál v České republice v mezinárodním srovnání*, Sociologický ústav AV ČR, Praha, 2009.
- TOMEK, V.: *Sborník teoretických konceptů k problematice násilí na pracovišti ve zdravotnictví a sociálních službách*, IZPE, Kostelec nad Černými lesy, 2005.
- TUČEK. M.ed.: *Soudržnost v diferencující se společnosti*, Sociologický ústav Akademie věd ČR, Praha, 2008.
- VAJDOVÁ, Z.: *Sociální kapitál a dopady ekonomické krize v regionech*, SOÚ AV ČR, Praha, 2011.
- PONĚŠICKÝ, J.: *Člověk a jeho postavení ve světě*, Triton, 1996.
- POTUČEK, M.: *Nejen trh*, Slon, Praha, 1997.
- OBČANSKÉ SDRUŽENÍ SLOVO 21: *Jsmo přece lidé, ne?*, Datapont, 2007.
- SCHURINGA, R.: *Komunitní práce a inkluze Romů*, Spolu, 2007.

11. Přílohy

10. 1. Podklady pro etnografické interview

Podklady pro etnografické interview

1. Představení

Dobrý den, jmenuji se Milan Graus. Jsem student Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity a v rámci studia se zabývám souvislostmi vztahů důvěry ve společnosti. Z tohoto důvodu jsem se Vás rozhodl oslovit a požádat Vás o rozhovor. Předem Vám tedy děkuji za Váš čas, který mi věnujete.

Náš rozhovor se bude řídit sociologickými pravidly a z Vaší strany se bude jednat o volné vyprávění Vašeho životního příběhu. Budete mi tedy vyprávět o podstatných záležitostech Vašeho života. Zajímají mne právě tak, jak jsou (byly) podstatné právě pro Vás.

Veškeré informace, které mi sdělíte použiji pouze pro účely své bakalářské práce. Vaše identita zůstane skryta. Pokud souhlasíte, pak se pusťme do práce.

2. Uvedení rozhovoru

Nyní mi prosím vyprávějte.

Přítomnost

Začněte Vaším jménem, věkem, bydlištěm, povoláním, zaměstnáním, rodinným stavem, dětmi.

Poté mi prosím vyprávějte chronologicky na to, jak si pamatujete na své

Dětství

- na rodiče

- na kamarády

- na školu

- kdo byl ve Vašem dětství významnou osobou

- jaká událost nebo co Vás významně ovlivnilo

Otázky na rozšíření tématu (viz. zjištění otevření se informantu)

„Je správné vysvětlení toho, co jste řekl? Zachytil jsem přesně, co jste chtěl vyjádřit.“

„Kdybych byl pohromadě s osobou o které hovoříte, co bych viděl, že dělá“

Dospívání

- *jak se změnil váš život?*
- *s kým jste se nově seznámil?*
- *co bylo pro Vás významné?*
- *jaká osoba a čím Vás ovlivnila?*
- *jaká událost na Vás měla vliv?*

Otázky na rozšíření tématu (viz. zjištění otevření se informanta)

„Je správné vysvětlení toho, co jste řekl? Zachytil jsem přesně, co jste chtěl vyjádřit“.

„Kdybych byl pohromadě s osobou o které hovoříte, co bych viděl, že dělá?“

Dospělost

- *co se odehrálo ve vašem dospělém životě?*
- *našel jste partnera/partnerku?*
- *měli jste děti?*
- *jaké jste měl zaměstnání?*
- *jaké událost nebo události Vás významně ovlivnily?*
- *kdo všechno byl pro Vás důležitý?*
- *ještě někdo pro Vás hodně znamenal mimo Vaše nejbližší?*

Otázky na rozšíření tématu (viz. zjištění otevření se informanta)

„Je správné vysvětlení toho, co jste řekl? Zachytil jsem přesně, co jste chtěl vyjádřit“. *„Kdybych byl pohromadě s osobou o které hovoříte, co bych viděl, že dělá“?*

Starší věk

- *Co se odehrálo v dalším období Vašeho života?*
- *jaké událost nebo události Vás významně ovlivnily?*
- *kdo všechno byl pro Vás důležitý?*
- *ještě někdo pro Vás hodně znamenal mimo Vaše nejbližší?*

Otázky na rozšíření tématu (viz. zjištění otevření se informantu)

„Je správné vysvětlení toho, co jste řekl? Zachytil jsem přesně, co jste chtěl vyjádřit“? „Kdybych byl pohromadě s osobou o které hovoříte, co bych viděl, že dělá“?

Doplňující otázky

- *Na závěr Vašeho zajímavého vyprávění mi dovolu ještě několik doplňujících otázek.*
- *Jak jste spokojen se svým životem?*
- *Je naopak něco s čím jste nespokojen?*
- *Co Vás vlastně nejvíce ohrožuje?*
- *Domníváte se, že lidé si ve společnosti důvěřují?*
- *Můžete být přesnější: komu nebo čemu vlastně důvěřujete Vy osobně?*
- *Jak byste vyjádřil Váš vztah důvěry k institucím státu? Rozumím správně tomu, že říkáte, že...?*
- *Účastníte se, případně účastnil jste kdykoliv v minulosti spolkového života? Jste přímo členem nějakého spolku. Specifikujte prosím.*
- *Účastníte se voleb do demokratických institucí (zastupitelstva, parlament, atd.)?*
- *Zajímá by mne Váš názor na tyto věci, můžete k tomu ještě dodat více?*

3. Závěr

Nyní jsme na konci Vašeho vyprávění. Chtěl byste cokoli ještě dodat?

Děkuji Vám za Váš čas!

Děkuji za zajímavý rozhovor!

10. 2. Přepisy interview

Jmenuji se Anežka, je mi 29 let, bydlím v Husinci. Povolání nemám žádný, jsem na úřadě práce. Vzdělání mám sociálně právní, obor sociální péče. Jedná se o čtyřletý učební obor s maturitou, který jsem zakončila maturitní zkouškou. Na své rodiče si vůbec nepamatuju, protože je neznám. Byla jsem v DD od dvou let. Vlastně než jsem dodělala tu školu tak jsem byla v DD. Na dětství si pamatuju tak, jak to v děcákách bývá. Nějak jsem tu otázku rodičovství nevnímala, jako kdybych tam šla třeba v deseti letech, tak bych to vnímala jinak, ale takhle mě to bylo úplně normální, že neznám vůbec rodiče. Ještě mám šest sourozenců, jeden tam byl se mnou a dalších pět neznám anebo znám tak po skypu a nebo tak. Jak jsme se našli, ale nemám s nima žádný vztah, nenavštěvujeme se. Spojili jsme se jenom ze zvědavosti, abychom se na sebe koukli, jak vypadáme. S tím, se kterým jsem byla v DD, tak s tím jsem byla všude, na střední, on si taky dělal tuhle školu. Ale teď už deset let žije v Anglii, takže jsme se od sebe oddělili. Já jsem v dětství měla kamarády spíš kluky, já jsem se z holkama spíš nebavila. Neměla jsem žádného zvláštního kamaráda, jenom si vybavuje, jak jsem tak běhala a skákala a tak. No a jak jsem byla ve škole, tak to bylo zajímavý, protože jak nás dávali do ZVŠ, tak jsem ji prošla se samýma jedničkama no a pak vešel v platnost ten zákon, jak se musely dělat ty psychotesty a tak přišli na to, že jsem tam vůbec neměla bejt. No a pak jsem měla tři měsíce na to, abych se všechno doučila a dělala jsem přijímačky na střední školu. Tak jsem to prostě narvala do té hlavy, akorát ta matika mi nešla, ale zvládla jsem to. Nejvýznamnější osobou pro mě v dětství byla paní učitelka, která mě měla od šestý třídy. Ona si mě brala, měla jsem k ní vztah jako k mámě. Jako nejvýznamnější událost dětství si pamatuju, já nevím, jestli to je blbost, ale když jsem se šla paní vychovatelky zeptat, co máme druhý den k obědu, tak mě čapla za vlasy a praštila se mnou do nástěnky, kde byly špendlíky. Tak to si pamatuju do teďka. Myslím si, že paní učitelka by si přála, abych šla na vysokou. Taky jsem dělala přijímačky, ale nešla jsem, protože jsem byla s Honzou a byla jsem těhotná. A taky paní učitelka umřela a tím se všechno

zabortilo a kdyby ne, tak by možná všechno bylo úplně jinak. Na dospívání vzpomínám tak, že jsem byla na tý střední, takže to je takový to normální, že jsem mohla být venku, taky na pivo. Taky jsem se hodně učila, protože jsem ten první ročník měla hodně těžký, protože jsem nic neuměla. Takže jsem se musela hodně učit, ale taky jsem měla období, kdy jsme pili a užívali jsme si, chodili na diskotéky. Tam jsem poznala prvního přítele, první lásku, takže jsme spolu chodili asi rok a půl. A pak začal fetovat a pak už jsme se nesetkávali. V tom dospívání mě nejvíc ovlivnilo to, že jsem v tom děcáku dostala na zahradě takový byt, kde jsem mohla kouřit. V tom období na mě měl největší vliv ten můj přítel, tuším, že teď dělá policajta. Se současným partnerem jsme se seznámili taky na tý škole, akorát, že já jsem byla čtrnáčka a on šel do prváku. Pak jsme odešli, já jsem to dokončila, on ne. Dělal jsem přijímačky na tu vysokou. Takže jsem se pak rozhodla, že jsme odešli, protože já kdybych šla na tu vysokou, tak jsem musela zůstat v tom děcáku. Tak a teď to začne, protože já jsem vůbec nevěděla o světě nic. A tak jsem poznala, jak je to s cikánama, jako s námi, jako v rodinách. Bylo to tak, že to bylo prudký moc na mě, to jak se chovají k sobě, no že víc padají sprostý slova a všechno. Je to takový drsný, třeba mezi sourozencema, mezi rodičema. Pro mě to teda bylo drsný. On byl teda o hodně mladší než já, takže jeho máma s tím nesouhlasila a tak jí vadilo, že si našel takhle holku mimo z rodiny, že neumím vařit a takhle. Takže to se jí nelíbilo, ale já jsem měla našetřený peníze ze sirotčího důchodu od táty, takže jsem to zrušila, našla jsem si podnájem, šli jsme bydlet. Pak jsme si našli baráček, tam jsme šli bydlet, jenže ten pán to měl v exekuci, což nám neřek, takže nám to celý zabavili. Takže to už jsem měla děti. Já jsem chtěla mít první dítě úplně hned. Ale moc nám to nešlo, takže po dvou letech jsme měli syna a toho druhýho, ten už byl neplánovaný, tak jsem chtěla jít na potrat, ale pak už jsem nešla. Matyasovi je osm a Richardovi je šest. Byla jsem zaměstnána jako prodavačka, balička záclon a šička. Nejvíce mě ovlivnilo narození prvního syna a exekuce baráčku, kdy jsme neměli kam jít, tak jsme šli k partnerovo rodičům, ale s těma jsme se furt hádali. Takže jsme dlouho nikde nevydrželi a furt jsme se stěhovali. Obešli jsme všechny známý a pořád se

stěhujem. Kromě mého druha je další významnou osobou jeho otec, který byl nemocný a o něho jsem se vlastně starala celou dobu. Byl hodně nemocný, měl rakovinu a cukrovku. Musela jsem se starat úplně o všechno. To mě tak ovlivnilo, že jsem se stala závislá na lécích, celkem dva roky. Vůbec jsem to psychicky nezvládala. Jsem měla starost o děti, s mámou jsem nevycházela, o tátu jsem se musela starat a druh fetoval, takže jsem byla doma hodně sama. No a pak když táta umřel, tak už jsem neměla ty prášky a z té závislosti jsem se dostala. Měla jsem abstráky čtrnáct dní, bolesti, ale dostala jsem se z toho tak, že jsem šla do Rakouska na dva měsíce k sestře. Nejdůležitější pro mě bylo, že jsme odešli od mámy, protože druh je na ní závislý. Ona mu i říkala, aby nechodil do práce, že ho uživí a on si dělal co chtěl. Nevím, jestli jsem spokojená se svým životem nebo ne. Já nevím jestli mám dobřej život nebo špatnej. Já to tak neberu. Akorát bych chtěla dosáhnout nějakýho bydlení a nějaký práce. Hodně nespokojená jsem teď s tím, že Honza má tu žloutenku, takže má malou pravděpodobnost, že by mohl chytnout nějakou práci. Nic mě neohrožuje, myslím si, že lidé ve společnosti si důvěřují, alespoň tomu člověk musí věřit, jinak to nejde. Ve svém životě nejvíc důvěřuju sama sobě, já už to takhle mám. Co si neudělám, to nemám. A taky nejvíc důvěřuju svým dětem, jako že oni snad ten život budou mít jinej, ale nestěžuju si. Jaký jsem to udělala, takový to mám, ale mohlo to bejt lepší. Co já docházím na úřady, myslím za sociální pracovníci, tak tu já mám super, té já věřím, ta mi hodně pomáhá. Žádného spolkového života se neúčastním, nejsem členem žádného spolku. K volbám do institucí nechodím. Nemám k tomu žádný vztah. Mě třeba ani žádný ty papíry nepřišly, nemám na to čas a nerozumím tomu.

Jmenuji se Jan, je mi 26 let a pocházím z Hradce Králové. Už tři roky bydlím v Husinci, kde žiji se svojí družkou a dvěma dětmi. Na rodiče vzpomínám velmi pozitivně, měl jsem s nima velice dobrý vztah. I když jsem byl od deseti let umístěn do výchovného ústavu Králíky. Mamka i tatka měli velký zájem o mě. Brali si mě na každý prázdniny domů. Zajímali se prostě o mě, ale já jsem byl problémový dítě. Vlastně ve třinácti letech začaly drogy, začal jsem utíkat. Na školu vzpomínám docela špatně, protože jsem Rom, tak jsem nezapadl. Takže mi pořád nadávali, tak jsem se bránil. Pak začlo to záškoláctví a tak jsem se vlastně dostal do toho výchovného ústavu. Výuka tam probíhala individuálně, protože já jsem tam byl jedinej základák, jinak tam byla ZVŠ. Takže jsem měl IVP, takže když to šlo, tak jsem se učil ve třídě a když to nešlo, tak jsem se učil sám na pokoji. Ten výchovný ústav mi tak nastavil životní ty..., že kamarády do dneška nemám. Vždycky jsem měl spíš známý a kamarády spíš z nutnosti. Takže jsem s nima musel komunikovat z nutnosti. Ale takovýho jedinýho kamaráda jsem neměl. Kamarádovi můžete důvěřovat, můžete se na něho spolehnout, ale tady těm všem lidem věříte tak na třicet procent. V mém dětství mě nejvíce ovlivnil můj učitel. Jmenoval se Jaroslav F. Vlastně mi ukázal životní směr a nastavil mi nějakou laťku. Ten do mě vkládal veškerou důvěru a věřil tomu, že ze mě vyrostete ne kriminálník, ale normální člověk, že se budu starat normálně o děti a věřil mi. Mezi nejvýznamnější nebo přelomovou událost považují, když jsem se já, v patnácti letech dostal jako první po stodvanácti letech trvání ústavu na střední školu. Takže jsem byl vlastně taky v patnácti letech odsouzenej za napadení, dodělal jsem si tam sedmou, osmou třídu. Pak jsem se vrátil ještě na čtyři měsíce do výchovného ústavu a odcházel jsem na střední školu a všichni mě oslavovali. Určitě bych nebyl rád, kdyby pan učitel Filip viděl, že bydlím na azyláku, ale udělal jsem všechno proto, abych bydlel a když si sáhnu do toho svědomí, tak ho mám čistý. Byl bych rád, aby viděl, že mám dva kluky a taky, že už od té doby jsem ve výkonu trestu nebyl. Aby viděl, že se ve mně nezmílil a že jsem takovej, jak si představoval. Doma to bylo těžký, protože tam jsem musel dodržovat pravidla a tak jsem radši jezdil na prázdniny k bratrovi. Pak jsem nastoupil na

střední školu sociální, kde jsem potkal Anežku a to hodně změnilo můj život. V tom období pro mě bylo nejvýznamnější vzdělání, protože jsem si to financoval sám a bojoval jsem každý týden, abych vůbec mohl do školy dojet. Anežka už byla čtvrtáčka, a tam jsme dostali na starost takový školní bar a vydělávali jsme si na školu, ubytování a na stravu. V tomhle období už mě žádná osoba významně neovlivnila, protože já si od desíti let už jedu sám na sebe a sám se rozhoduju, co je dobrý a co je špatný. Družka pak dodělala maturitu a byla přijata na Masarykovu univerzitu v Brně, ale jelikož viděla, že to doma už nefungovalo, tak nenastoupila a našli jsme si bydlení a bydleli sami. No potom dál jsem zvládal práci, zvládal jsem vztah, ale taky jsem zvládal potají brát drogy. Ve dvaceti letech se mi narodil první syn, za rok se mi narodil druhý syn Richard a od té doby vlastně žiju poklidně a harmonicky. Vystřídal jsem hodně zaměstnání, pracoval jsem jako pomocný elektrikář, jako uklízeč v hypermarketu, doplňovač zboží. Nejvíce mě ovlivnilo narození prvního syna. Byly to smíšené pocity, kdy radost střídala starost. Báł jsem se jak budeme žít, kde budeme bydlet, co budeme dělat, kde to dítě budeme vychovávat. A taky jsem se těšil, že jsem tátou a vnímal jsem, že to malý miminko, který dechává je závislý na mě. Ze všeho nejdůležitější je pro mě moje žena a moje děti a nikdo jinej na světě. Hodně pro mě znamenal táta, ale byl hodně nemocný, ale viděl jsem ho hodně trpět a už bych to nechtěl nikdy zažít. K drogám jsem přišel tak, že jsem to chtěl zkusit, pak to přešlo do lehký závislosti. Dneska ty drogy jsou všude. Dneska se mladý lidi ani nepobavěj, když nemaj drogy a tak to se mnou šlo. Asi to už je úplně běžný a je to rychlejší to sehnat než rohlík. Přestože nebydlím, tak jsem spokojen se svým životem, protože mám dva zdravý, krásný kluky, ženu, která při mně stojí. Víc bych si přál lepší zdraví, který teda moc nemám. Nespokojený jsem s bytovou záležitostí a prostě si myslím, že kdybychom dostali normální suchej byt, tak bychom ho platili jako normální každej člověk. Mít tam čisto a mít to hezký. Je to nádherný přijít domů z práce, zout si boty a koukat na TV. V současný době mě ohrožuje moje výbušnost, mám problémy se ovládat. Hlavně když si do mě někdo rejpane. Ale snažím se se ovládat. K tomu ovládání mi pomáhá marihuana, to je lék nad léky, ta mě dostala

ze všeho. Díky tomu neberu pervitin a lépe se ovládam. Myslím si, že v dnešní společnosti si lidé nevěří. Je to nastavený tak, aby se každý staral sám o sebe, ale neříkám, že všichni jsou špatný. Věřím tomu, že když si najdu práci, tak mám ještě šanci na spokojenej, šťastnej život. Ale jinak nedůvěřuju nikomu kromě své ženy. K institucím státu mám kladný vztah, jako třeba tady ke sdružení Rybka tady v Husinci, protože tam lidem fakt pomůžou. Pomůžou Vám najít práci a nechaj Vás tam bydlet rok a zotavit se. Spolkového života jsem se neúčastnil a neúčastním se. Vím, že to je špatně, ale nechodím k volbám, jelikož tomu nerozumím a tudíž tomu nekladu důležitost.

Jmenuju se Naďa, je mi 47 a teď se nacházím v Azylovém domě, charita sv. Dominika v Prachaticích. Mám dvě děti, dceru a syna. Dceři je patnáct, synovi devět. Vzdělání mám střední odborný, vyučená švadlena. V této době si dělám rekvalifikaci na pracovníka v sociálních službách pod Impaktem v Prachaticích. Moje rodiče na mě byly hodný, měla jsem dětství tak normální bez jakýchkoli problémů. Dali mi život, školu, vychování, vzdělání. Mám pět sourozenců. V dětství jsem měla víc kamarádek, bavila jsem se se všema stejně, se všemi jsem vycházela. Do pátý třídy jsem bydlela v Milevsku, chodila jsem tam na základní, pak jsme se přestěhovali do Vimperka. Tam jsem začala chodit do školy T.G. Masaryka. Pak jsem se šla učit švadlenou. Nejvíce mě v dětství ovlivnily moji rodiče, chránily mě, svěřovala jsem se se svýma problémama, chápaly mě. V té době mě nejvíce ovlivnila ztráta otce. To jako pro mě bylo smutný, nemohla jsem se s tím vyrovnat. Táta chtěl, abych byla vyučená. V učení jsem vydržela tři roky, taky jsem dojížděla. Změna pro mě byla hlavně v prostředí a lidech, v povinnostech. Změna pro mě znamenala dosáhnout nějakého cíle. Povinnosti jsem zvládala v pohodě. V kolektivu dívek jsem se cítila dobře, neměla jsem žádnou výraznou kamarádku, přijmuly mě v pohodě. I do dneška to takhle pokračuje, nemám problémy. V tom období pro mě bylo nejvýznamnější, že se mi narodila dcera. Z jedné strany to byla radost. Z druhé strany smutek. V době dospívání mě nejvíce ovlivnil fakt, že jsem přišla do jiného kolektivu, že jsem se dostala pryč z Vimperka. Přineslo mi to i více radosti. Nemohla jsem dlouho přijít do jiného stavu, po deseti letech se mi narodila dcera, což jsem byla velice šťastná. Jenže po porodu jsem zjistila, že se mi narodila s celkových levostranným rozštěpem, což byla pro mě rána. Měla jsem starost a hlavně jsem vůbec nevěděla, co to je rozštěp, bylo to pro mě nový, vůbec jsem nechápala, co to je. Dlouho jsem se s tím nemohla smířit. Ty starosti s ní, všechno kolem toho. Pak přišla radost, že mi šla do první třídy. V té době jsem měla partnera, ale nebylo to s ním růžový. Před mateřskou jsem pracovala jako švadlena ve Vimperku, pak jsem chvilku uklízela na gymnáziu. Pak jsme se přestěhovali na Slovensko kvůli manželovi, tam jsme byli rok. Nebylo to ideální, moc jsme si nerozuměli. Byl úplně jinde.

Každý jsme chtěli něco jiného. Pak jsem vrátila s dcerou bez něj. A pak to začalo, škola, bydlení, finanční problémy, který mě drží doteďka, bydlení to samý. Takže můj život je o samých starostech. V mém životě při mě stály má rodiče, kteří mě dost podporovali, hlavně taťka, jakože dost psychicky. Mamka mi pomáhala s dcerou dost. Starali jsme se o ní obě potom. Můžu jim teda poděkovat. Tak já jsem chtěla, aby v mém životě byl důležitější ten můj muž, manžel a dcera. Jenže v mém exmanželovi jsem se hodně zmýlila. Bylo to pro mě takový zklamání. Můj exmanžel mě zná, on ví, že jaká já jsem, že když si něco řeknu, ne že to tak musí být, ale snažím se, aby to tak bylo. Jemu je to celkem jedno, co dělám nebo nedělám. To Vám řeknu na rovinu. Když mám být upřímná, on nemá zájem se nějak zajímat o to, jak děti žijou. Ba naopak mi se s ním soudíme jenom a jenom kvůli penězům. To je o ničem. Nejsem spokojená se svým životem. Chtěla bych konečně mít to svoje s dětma, nějaký to zázemí, ta finanční stránka, aby se mi zlepšila taky. Neříkám, že moc, alespoň ta nějak trochu. Nejvíce mě ohrožuje otázka bydlení, finance a zdraví má dcery. Syn je v pohodě zatím. S ním nejsou žádné problémy. Lidé v současné společnosti si nedůvěřují, ani já jim nedůvěřuji. Osobně důvěřuji jedině své matce. Protože když to jenom takhle vezmete, tak jedině máma chce pro to své dítě to nejlepší. V otázce důvěry k institucím, úřadům, policii, zdravotnictví atd. je to všechno o tom, kterej člověk tam je. Nezáleží na tom, jakej člověk je, jakou má profesi, ale jaký je uvnitř sebe. Domnívám se, že tyto instituce jsou tu ku pomoci člověku, ale člověk sám musí dodržovat pravidla. V rámci svých možností pomáhají. Jsem členem občanského sdružení. Teď jsem trošku jakoby to... . Mám teď tolik starostí, že jsem teď vynechala. Párkrát jsem volit byla, zejména do parlamentu. Já do politiky zase tolik nevidím, každý říká něco jiného, každý na to má svůj názor.

Jmenuji se Ivana, bydlím ve Chvalovicích, je mi 36 let, jsem svobodná. Mám pět dětí, nejstaršímu je čtrnáct, ten se jmenuje Kristian. Pak je Riko, tomu je třináct, pak je Denis, tomu je devět, pak je Milánek, tomu je osm a pak je Andrejka, té bude šest. Já jsem dětství hezký. Rodiče moje byly v pohodě. Na významnou událost z dětství si pamatuju na situace, kdy jsem zpívala s tátou, když jsme byla malá, furt jsme zpívali romský písničky. Zpívali jsme doma. Chodila jsem do školy Štítného v Budějovicích. Ze školy zážitky jsou pěkný. Měla jsem kamarády. Byli takový kamarádští, nebylo to jak dneska. Drželi jsme se víc při sobě. Podporovali jsme se. Dneska už to není takový jako dříve. Pozoruji to. Významní pro mě byli moji sourozenci a rodiče. Potom rodina, přátelé. Třeba když jsme šli ven s kamarádkou a hráli jsme si. Dětství jsem měla hezký. Pěkný vzpomínky mám na to. Své bývalé kamarádce bych chtěla představit, že se mám dobře, že dělám tohle...tamto. Když jsem vyšla základní školu šla jsem pracovat. Dělala jsem ve Sfinxu, dělala jsem u pece, dělala jsem tam pět let. S těma lidma, co jsem pracovala, jsem se seznámila. Na ten přechod ze školy do zaměstnání vzpomínám tak, že dříve to bylo lepší než teď, protože přeci jenom ta práce byla. Bylo líp. Významný bylo, že tenkrát to bylo lepší, práce byla i ten kolektiv byl lepší. Práci jsem vnímala dobře, na změnu při přechodu ze školy do zaměstnání jsem byla připravená. Věděla jsem, že jakmile dokončím školu musím si najít práci. Mimo práci jsem dělala doma co je třeba a byla jsem unavená. Pak jsem šla spát a zase do práce. Já jsem nebyla taková, že jsem třeba přišla domů a pak jsem šla na diskotéku. Vůbec jsem nechodila na diskotéky. Odjakživa. Na pracovišti mě ovlivnila vedoucí, měla jsem jí ráda, rozumněli jsme si. Když jsem něco nepochopila ona mi to vysvětlila – co a jak. Kdyby mě dnes paní vedoucí viděla, tak by chtěla vidět, že pracuju, jestli mi to jde nebo nejde a tak... . Ve dvaceti jsem se seznámila s přítelem, měli jsme spolu tři děti, byli jsme spolu osm let. Pak to nefungovalo, byl to starší člověk. Jak přešly děti na svět, tak to bylo úplně něco jinýho. Užila jsem si v životě hodně špatnýho. Měla jsem radost, že mám ty děti, akorát škoda, že toho otce u sebe nemaj. Škoda, že se to takhle pokazilo. Starosti jsou dost. Dneska už jsou děti v pohodě. Děti a rodiče pro mě v té době

byli nejdůležitější. A sourozenci. Širší rodina mě podporovala. Se svým životem jsem spokojená tak, že se starám o děti. Zvládám platit svoje výdaje, nájem atd., děti že mi chodí do školy, že je zvládám uživit. Nespokojená jsem s tím, že ty tátové nemají zájem o ty děti. Jinak to je v pořádku. O těch dalších otcích, kteří taky nemají o děti zájem. U Andrejky je otec neuveden (od peřinky). Na druhou stranu už bych si ani nepřála, aby je otcové navštěvovali, protože ty děti jsou hodně zvyklý se mnou. A už mají i svůj rozum. A když se nezeptaly ani když byly malý, tak teďka už nemají zájem. Akorát člověk si vzpomene, když vidíte ty děti, jak rostou, tak by bylo dobře, kdyby viděli, jak ty děti rostou, i pro ně samotný. Kdyby dřív se zajímali jak se mají. Momentálně se necítím ničím ohrožená. Jsem spokojená. Lidé ve společnosti se příliš nedůvěřují, ale jak kde. Třeba v rodině si trošku důvěřují, ale mimo rodinu ne. Když člověk je v té společnosti a nezná je, tak jak ta vlastní rodina, tak ta důvěra tam není. Dříve to bylo mezi kamarádkami tak, že někomu věřit šlo, někomu ne, to člověk vycítí. Ta důvěra i mezi kamarádkami závisela na tom, že jsme spolu od malička vyrůstali. Pokud jsem jí znala déle, tak jsem k ní měla tu důvěru větší, i když to byly obě kamarádky. V instituce státu má důvěru. Pomáhají mi. Co se týče spolkového života, tak dříve to bylo tak, že jsem dříve chodila více k rodině, dříve to ani takový nebylo, to jsem ani neznala, že by to bylo možný. Teď už vím, podle mých dětí, že to možný je. Třeba mé děti ty jdou za fotbalem. A choděj na sportáček, za mého mládí já to neznala. Třeba já jsem dříve chodila na tanečňák. Momentálně nejsem členkou nějakého spolku. Pokud jdu volit, tak do obecních voleb. Jednou za rok, ale minulý rok jsem nebyla, musela jsem pryč. Obec je pro mě důležitá, víc než parlament. V parlamentu...co si oni udělaj, to si udělaj, co schválí, to schválí.

Těší mě, že jste přijeli a že vás to zajímá. Jmenuji se Jirka. Jsem ženatý, je mi 66 let. Narodil jsem se v Českém Krumlově, bydlíme teď ve Volarech. Máme byt 1*1, to nám velice stačí. Jsem řekl, že jsem se narodil v Českém Krumlově a rodiče si pamatují. Měl jsem chudý rodiče, museli dělat jako každý, jako každý jinej. My jsme bydleli taky na mlejně, to si pamatuju, jak dělali ve stáji oba. Odtad' jsme se zase stěhovali ze mlejna do Volar, to je pár kilometrů. A odtad' jsme se stěhovali zase na Slovensko, kde otec měl byt tam postavenej. V takových romských osadách, kde zvlášť bydleli Slováci a zvlášť Romové. Bylo tam spoustu lidí, spoustu bytů měli. A tam jako moc práce nebyla pro ty lidi. Tam jsme bydleli krátkou dobu, asi tak dva roky. Pak jsme se zase odstěhovali, páč to tam nebylo k bydlení. Romové tam byly moc živí. Kolikrát jsem to viděl a bylo mi z toho zle. Já měl ZŠ od první do osmé třídy, od páté třídy jsem chodil zde do školy. Pak jsme jeli na to Slovensko, tam jsem chodil rok do šesté třídy a jak jsme se odstěhovali zase, tak už jsme to tady vydrželi celý život. Vyšel jsem z osmé třídy, v sedmičce jsem propadl. A pak jsem začal jezdit do učeliště do Hodonína. To znáte, je to na Moravě. Můj obor byl aglomerátor, to je něcojako výrobce aglomerovaných desek. A nedoučil jsem se proto, že otec byl velmi nemocnej, měl TBC. Tak jsem musel jít do práce. Dělal jsem ze začátku na jihočeských dřevařských závodech. Odtad' jsem odešel k silnicím, pak jsem vystřídal hodně zaměstnání, ale nejdelší dobu jsem vydržel tam u lesů. Hodně kamarádů jsem měl ze školy. Jako i Češi i Romové. Tady vycházíme velice dobře, tady je to jako normální život mezi Čechama a Romákama. Otec byl hodně starostlivý. Držel hodně drůbež. Tedy jsme měli všechno možný. Ale pak onemocněl. To bylo pro mě hodně významný. Otec zemřel, když jsem přišel z vojny. Chtěl by vědět, jakou mám manželku a děti, to by ho potěšilo. A jak žiju samozřejmě, jestli jsem starostlivej. To asi každý otec. Během dospívání jsem jel do učení a tam jsem poznal jinej život mezi mladýma. Změna byla pro mě v prostředí, ve škole a v praxi, kam jsme chodili. Celý to město, byl to jinej kraj. Změna byla i v tom, jak se tam lidi chovají k lidem. V tej době jsem se seznámil, byly tam dívky. Jako každý kluk v pubertě ještě. Měli jsme hodně kamarádek, to mě velice těšilo,

poněvadž jste se měl o koho opřít. Postěžovat si, ona vám. My jsme chodili všude. Na tanec, to ještě šlo, teď už si nezatančujete nikde. Dětství jsem prožil dobře, no. Řekl bych tak do vojny. Pak jsem šel na tu vojnu. Na vojně jsem byl odvelen na práci jako PTPáci a my jsme stavěli vojenskou zotavovnu pro lampasáky. A tam na mě působil jeden důstojník, byl major a jeho dcera. Tomu vůbec nevadilo, že jsme Romové a brali mě s sebou do společnosti. Bylo nás tam pět vojáků, který tam brali mezi sebe. To se mi jako líbilo hodně. Nebral mě jako vojáka, ale jako člověka, kterej měl nějaký chování. Myslím, že dneska by mě už asi ani nepoznal. Byl by asi překvapenej, že jsem se oženil s Romkou, protože tam byly samý děvčata český. Oni asi neměly na výběr, tak s náma kamarádily. S nima jsme mohli jít do rána a nikomu to nevadilo jako. Je to těšilo, že máme jako zájem o ně. Jsme se pobavili. V dospělosti jsem chtěl z vojny. Potom zemřel náš tatínek. Pak když mi bylo jednadvacet, nebo šestadvacet, tak mi jedna ženská podrazila nohy. Jsem byl opilej a vzniklo z toho dítě. Takže jsem platil alimenty a tohle mě hodně a hodně škodilo, i jí. To jsme byli bez peněz, práce byla taková – to jsem musel chodit soboty i neděli. A tak jsme si ještě museli koupit čtyři kusy dobytka. A to jsme měli dohromady, abychom měli nějakou korunu. Pak jsme měli ten družstevní byt tady. Já jsem ho pak stejně prodal. Pak jako každej člověk jsme se porvali a já pak šel do toho vězení. Já jsem jí řekl – sama nemůžeš bejt, to neutáhneš. Jsi hezká ženská a tak jsme to vyřešili tak nějak. Jsem si odseděl půlku. To už jsem měl i syna, kterému bylo devatenáct když jsem se vrátil. Pak jsem ten byt prodal, to byla rychlovka a odstěhoval jsem se k mámě a pak se ke mně vrátila. Pak jsme začali zase nový život. Pak už to bylo lepší, že. Hodně lidí se k sobě vrací po dlouhej době. Hlavně to dělají děti, že je mají. A my máme jednoho kluka. Už žije x let v Anglii, tam pracuje. Teď je mu 41. Nejvýznamnější pro mě byla manželka a jinak mám spousta kamarádů, ale hlavně manželka. V poslední době jsem byl pořád po nemocnicích. Jsem prodělal mozkovou mrtvici. A pak jsem šel normálně pracovat. Já jsem pracoval celej život. A dál jsem byl nemocnej – ruce, záda, nohy. Ale já si to nepřipustím, tu nemoc. Musím futr něco dělat. V tomto období mám dobrého přítele, který mi se vším pomůže, se

vším. Ale Romové ne, ty nepomůžou. Je to významná osoba pro mě i pro manželku. My si důvěřujeme ve všem, i pro manželku a já mu taky důvěřuju. Musím bejt spokojenej. Jak si ten život člověk vytvoří, tak ho má. Takhle to musíme brát všichni. Někomu se daří, někomu ne. Jsem i z něčím nespokojen. To jsme viděli v TV, co dělají „lidé“. Když se dva mezi sebou porvou, jako Romák a Čech. I když ten Romák třeba je nevinej, tak tam vlítnou ty lidi, skini. Tak to myslím, že nejenom já, ale i někteří Češi jsou nespokojení. Že tam jde 100, 200 lidí na ně. Policie má práci, lidi se bojejí. To štve každýho. Měli by se držet všichni normálně. Každý by se měl starat o sebe. Ne, aby to pořád musela řešit jenom policie, ona má s tím hodně práce. Taky maj strach. Cítím se ohrožen pouze tím, že zemřeme. V tomto okrese je klid, tady je to normální, normální průběh života. Ve společnosti si lidé důvěřují, ale na ulici si není nikdo jistej. Takže vlastně je to jinak – nikde si lidé nedůvěřují, musí to být osoby, které se dobře znají. A zná každé jaký má...jak se umí zachovat k tomu druhýmu. Tady v tý době se nedoví, jakéj ten druhý je. Jsem řek blbost, že? Že si lidé důvěřují. Nedůvěřují si. Důvěřuju svým přátelům, to jako jo. A manželce. Jak jsem řek, mám přátele. Bez problému teďkon. Důvěřuju hlavně hasičům. S policií problémy nemám. Na prvním místě jsou hasiči, to jsou lidi všeho schopní, všechno udělat pro člověka. Nejsm a nebyl jsem členem žádného spolku. My jdeme volit, ale je nám jedno, kdo tam bude. Poněvadž, tam kdo je nahoře...úplně všichni jsou stejný. Jdu, aby lidi neřekli – „helejte, voni nejdou“. Vůbec mě nezajímá, kdo tam bude, nebo tak, že jo. Stejně když jedni zvolí toho, tak druzí zvolí tamtoho. S tím nikdo nic neudělá. My lidi s tím nic neuděláme. Nejenom já, jako důchodce, ale my všichni děkujem „vládě za tu podporu, kterou nám dali – 30 korun.“ Hahaha.... Říkám to tak, že to je ostuda národa, výsměch národa, tohle.

Jmenuju se Nataša. Bydlím v Nové Peci, je mi 46. Mám dohromady pět dětí. U sebe mám jenom dva – kluky. Jeden chodí na intru a druhý ještě chodí do školy, do 4. třídy. Rodiče ještě mám, v dětství na mě byli hodní. Hrála jsem si hodně, doma jsem pomáhala. Dokud jsem neuklidila, nevyprala, nepostarala se o mladší sourozence, tak jsem nešla ven. Pomáhala jsem hodně. Kamarádi byli v dětství dobří, i na intru. Kamarádů jsem měla víc. Na škole jsem byla ve ZVŠ. Chodila jsem do Bochova, okres Karlavy Vary. Já jsem bydlela u mámy. Dokud jsem nepoznala tady pana K. V dětství mě nejvíc ovlivnili rodiče, máma a sourozenci. A kamarádi taky. Rodina. V dětství bylo všechno dobré. Nic si nepamatuju. Oba rodiče pro mě byli stejně významní, nebyly u nás žádné hádky. Rodiče ví, že teď nemůžu dělat, ale chtěli by, abych byla v pořádku – já a děti. Pak jsem šla na učňák a byla jsem u mámy. Pak mi bylo 22 let, jsem se seznámila tady s ním (pan K.). A přestěhovali jsme se sem. Jo a měla jsem taky jednoho přítele, ten šel do basy. A s tím mám holku a tý už je 26. A tu nemám tady – ta je u mámy v Karlových Varech. V dospívání mě ovlivnily nejvíc kamarádky, že mě tam znají. Dneska tam jezdím jednou za rok na návštěvu. A ty když mě vidí, tak jsou rádi. Vzpomínáme taky na dětství. To jsou kamarádi ze školy. Tady nemám nikoho. Ale tam, tam jsou někteří kamarádi ze školy a někteří, co jsem s nima vyrůstala. Mě to ani nepřišlo, jsem byla furt u mámy. Z intru jsem přijela na víkend jenom. Pak jsem byla venku. S kamarádkama. Furt to samý. Kamarádi, doma dělat. Akorát z intru kamarádka, ta si se mnou nedávno psala. Ta má teď počítač, tak si mě tam našla. Tak si se mnou psala a volala a teď není dostupná. Ta byla ráda, no, že by mě chtěla vidět. Já jí taky. Bydlela někde v Jihlavě, ale teď nevím, teď se odstěhovala. Ptala se kolik mám dětí, a tak. Akorát vím, že ona má nějaký baráček, má asi třetího chlapa. A od každého chlapa má jedno dítě, takže má asi pět dětí. S partnerem, panem K. jsem měla čtyři děti, předtím jsem měla jedno – Janu, ta je v Karlových Varech. Nad'a, Honza, Standa a Adrian. Dělal jsem ve velkoškolce, jako do lesa. Taky v technické službách a pak tady. Tady taky v technických. Jo a chvíli z kraje jsem šla dole v Peci. Jsem byla švadlena, asi tři měsíce. Pak to padlo, málo platila. Pro mě byla nejvýznamnější rodina,

kamarádi. Tak já nevím, co se tam děje. Akorát ta holka, ta Jana mi volá, co se tam děje. A tady nic, tady furt stejný, akorát ta Nad'a je pryč. Honza ten bydlí dole. Standa je na intru, tak jsem tady je tady s tím Adrianem. Akorát teďkon tady ta Sabina (Nad'i dcera). Hlavně děti starost. Futr do kolečka. Ráno vstát, uvařit, vypravit děti do školy. Futr jedno a to samý. Tady v Peci mám kamarádku, ta je jediná. Ta je sama, má přítele. Děti nemá. Ta je ráda když tam přijdu. A když mě vidí, tak pokecáme, dáme kafe a já jdu domů. Že mi to uteče. Popovídáme. Povídáme si o dětech, co bude dál a takhle. Ona jiný starosti nemá, ona jenom kouká na TV, má psa doma jenom. To je všechno. Já nevím, co mě bude čekat, jako každýho. Svý spokojenosti bych dala známku 3 – 5. Hlavně jsem nespokojená tady s tím bytem. A finančně. Lidem ve společnosti se dá důvěřovat – jak kterým. Třeba sousede, té důvěřuju. Vadí mi, že někteří lidé sem přijdou, mluví takhle a pak někde mluví nějak jinak, že pak slyším, co vůbec není pravda. Tady sousedeka třeba přijde, řekne mi to do očí, nebo já jí. To mi vadí, že jdu za kamarádkama a slyším, co děti a tak... . My to mají říct, když třeba jdu za tejdě ven, tak slyším něco jinýho. To mě akorát rozčiluje. Nebo když jdu na obec někdy, s nima se nedá mluvit na obci. Už tam ani nechodím. Já tomu státu co tam teďkon je ani nerozumím. Já ani pořádně neposlouchám, co tam teďkon je. Jinak nic nevím, já se ani neptám, jak je to teďkon na vládě. Ne. Naposledy jsem byla jako pionýrka. Od té doby už nic. Volit chodím. Jak jsou volby, tak jdu volit. Já vždycky volím to, co mám. Si vždycky říkám, kdyby se to vrátilo, jak to bylo, tak je to všechno jinak. Tak by to bylo dobře.

Já se jmenuju Václav, je mi 60 let, bydlím tady v Prachaticích, v Křišťanově ulici. Vynikající rodiče jsem měl, jako tátu i mámu, jsem měl výborný. Sem do Prachatic jsme přijeli v roce 1956, bylo to mezi létem tak nějak, květen, červen, červenec. A to jsme sem přijeli s vozama, s marigotkama a přijeli jsme sem z Vimperka. Z Vimperka jsme jeli do Chrobol a z Chrobol do Prachatic. V šestapadesátém roce, tehdy byly tři roky. Stávali jsme s těma marigotkama tady u potoka, jak je starej Šumavan. Mý rodiče, děda, strejda a dlaší ty příbuzní, prostě celá ta prachatická rodina, která se rozrostla až do té dnešní doby. Do školy jsem začal chodit roku 1960- 61, já šel o rok pozdějc do školy. Chodil jsem na Vodňanskou školu. Tam jsem chodil asi 5 nebo 6 let a pak když se postavila nová škola na Zlatý stezce, tak nás některý žáky přesunuly tam. No a jak se žilo tady v Prachaticích našim dědům a tatínkům – no bylo to těžký. Situace byla taková, že mi jsme byli zvyklý kočovat z jednoho místa na druhý. A to jsme byli tejdén, čtrnáct dní na jednom místě a pak jsme zase kočovali dál. No a v tom šestapadesátém roce přišel takovej zákaz, kdy všichni Romové v republice museli zůstat tam na tom místě, kde byli. No a my jsme zůstali prakticky v Prachaticích, protože ten befel, kterej přišel, nás zastihnul tady v Prachaticích. Já měl kamarády i mezi bílýma i mezi našema. Jako kluci jsme dělali všelijaký ty hovadinky, blbli jsme, hráli jsme si na vojáky s dětma, chodili v létě na třešně, na jablka. Hrávali jsme kuličky, pouštěli jsme si na podzim draky, všelico. Já to ještě tehdy nechápal, když přišel ten befel, já byl ještě dítě. Mě bylo tak tři nebo čtyři roky maximálně. Z toho vyprávění co mě vyprávěli rodiče a pak ještě děda, tak to byla rána přes rozpočet, když se to tak vezme, protože člověk byl zvyklej v té době na některou volnost, jo, volně žít a todlecto. No a najednou přišel takovej rozkaz, že Cikáni tady musí všichni bejt. To nejhorší bylo, když nám zabavili marigotky tehdá, jo, dědovi koně zabavili. My jsme se převáželi většinou když jsme jeli na delší trasu – třeba z jednoho města na druhý. To bylo třeba 100 km dál, tak to se na vagóny dávaly ty marigorky, koně taky, aby se neudřeli samozřejmě. No a pak v tom dotyčným místě jsme zase zapřáhli do marigotek koně a tak jsme cestovali dál. No a tenkrát nás to chytlo právě v těch Prachaticích, jiný lidi to chytlo v jiných

městech, že jo, ale bylo to v šestapadesátém roku, nikam jsme nesměli. Záviselo to na tom, že když se stálo na tom jednom místě tejden nebo třeba čtrnáct dní, stalo se to, že tam byli třeba měsíc. Táhlo je to do světa. Většinou ten nejstarší, to byl vajda, ten člověk z tý osady, z toho rodu - to byl vždycky jeden vajda a ten řekl, že jedeme dál a tak se jelo dál. Jeden nebo dva chlapi šli na to vlakový nádraží a objednali ten vlak, nebo ty vagóny, aby byly prázdný abychom mohli naložit. Vajda měl plán např. že pojedeme třeba do Budějce, no tak oni jeli osobákem nebo autobusem, jo, do toho místa dotyčného, a pak když tam přijel ten vagón, třebas do tý Plzně nebo někam jinam, tak se to vyložilo a tam jsme zůstali taky třebas nějakou dobu. Jo a zase jeli jsme dál, ale my jsme většinou – to musím říct, jezdili jako do těch menších měst. Jo. Do těch menších měst, protože tam byla jako větší svoboda, volnost a todlecto... . Oni ty Romové měli radši tu svobodu, přírodu. Protože když jsme stáli někde, tak většinou jsme stáli někde na kraji města, kde byla voda, aby ty koně mohly se napít a todlecto, mohli jsme se umejt – a hlavně zeleň, stromy a ta příroda. Když jsme zůstali na místě - když jsme zůstali tady v těch Prachaticích, tak můj táta , děda a ještě jeden strejda - to byly prakticky tehdá ty nejstarší, protože tu nikdo jinej nebyl, jenom voni prakticky, tak ty dělali ve stavebním podniku. Ty si našly nějakou práci, vždycky kde jsme byli v tom místě dotyčným, tak tam nějakou práci dělali. Děda uměl kovářský práce dělat, většinou šlo o tu kovařinu a tydlecty dělali jako pomocní dělníci – na stavbách a tak. Maminky nešly do práce. Ty byly doma, staraly se o rodinu. Když manžel přišel z práce, tak mu dala najíst, on se umyl a todlecto...no normální život, no. Nejvýznamnější osobou v dětství pro mě byl děda, protože ten děda to byl jako „někdo“, jo. Samozřejmě můj otec taky, jo. Koho jsem si vážil, tak to byl děda, protože on byl na mě taky zvyklej od malička, kdy mě vychovával. Takže ten děda, protože kam šel on, tam jsem šel já vlastně. Já byl nejstarší vnuk tehdá, první vnuk - nejstarší, takže se mě hodně věnoval děda. Děda by byl na mě pyšnej. Jakože nedělám žádný blbosti, držím se tradic – byl by spokojenej. Já jsem měl dětství pěkný v tý době, já jsem si ho užíval jak se dalo. To bylo období za tý totality. Do toho šestaosmdesátého roku, než jsem přišly ty

Sověti to ještě předtím táta měl ty koně , ještě jsem zapomněl říct, že kočoval. Měl bryčku, to si koupil ještě k tomu. No v té době on nebyl doma, byli někde na nějaké vesnici takhle kolem Prachatic s koněma a s tou bryčkou s mámou a když sem přijeli ty Rusáci. No a mě tehdy bylo 15 let když sem přijeli Rusové – to nás taky dost ovlivnilo. Jsme nevěděli taky co bude dál, a jak to bude dál. Jako patnáctiletý jsem to vnímal, měli jsme hodně štěstí, v tom šedesátýmosmém, to už jsme nebydleli tam, jak jsem vám říkal, že nám sebrali ty maringotky a todlecto. Ty Bolševici, ne, tak to už jsme bydleli tady ve městě, v Horní ulici. A voni si, to si představte, že oni tam zajeli s tankama. Do té uličky, do té ouzky! To bylo nějak po půlnoci, tak ve dvě hodiny ráno. Táta slyší nějakou rachot, tak vyběh ven, ještě vzal sekeru na ty Rusáky, ne, protože nikdo nevěděl, co se děje. A panečku, ten potom hnál, když viděl, že to byli ti Rusáci (smích...). Ho mohli zastřelit. Von neviděl, bůhví co to tam není. To bylo jako tehdy dost vážný. Mezi bílými já měl kamarády až do teďka. My jsme prakticky všichni prachatický, takže jsme vyrůstali prakticky od malička spolu. Oni chodili k nám a já k nim. To nebyly takové vztahy jakou jsou dneska. Po tom co mě ovlivnilo, to bylo dvakrát, to bylo takový smutný. To bylo v jedenáctém když umřel můj dědeček, no a v sedmdesátém když umřel táta. To mě jako hodně vzalo. V mém dospělém životě to už byla jenom práce a todlecto. Jak jsem byl schopný pracovat tak jsem nastoupil do práce. To už není takový zajímavý. To spíš bylo zajímavý tamto předtím. Kdybyste se mě zptal jak jsme se živil. Naše maminky, no krádežeme drobnými. Ukradli někde na poli slepici, brambory a takové věci, protože v té době jako peníze nebyly. Nebyla možnost jako dneska, nebo minule jako za komunistů, že člověk musel pracovat. Jakmile nepracoval, tak mu napařili příživnictví. Takže v té době jste museli jít do práce. A to mě právě zarazí, že v dnešní době když jako Rom se někam přihlásím do práce, tak mi práci nedají. No a přitom celý život ty Cikáni pracovali. Takže se živil třeba, že ty rodiče šli někam na vesnici a ukradli nějakou slepici, a většinou ženský to dělaly, ukradly tu slepici a tak. Ono to bylo hezký i špatný, protože člověk když ukrad tu slepici, tak se nikdá ani nenajed. Mám děti. No první moje nastoupení to bylo

v sedmdesátymprvním nebo v sedmdesátymdruhým. V těch osmnácti už jsem musel jít prakticky dělat. Moje první zaměstnání bylo Jihočeský vodovody a kanalizace. Jo, dneska už se to jmenuje jinak, jo, dneska je to asi pod město, nebo co. Tam jsem dělal asi až do osmdesátého roku, pak jsem dělal tři roky u silnic, jo, no a pak jsem se vrátil zase k tomu podniku. Do osmdesátýchdevátého roku. Pak to přišlo a začali vyhazovat ty lidi. V osmdesátymdevátým mě bylo 35 let. Tenkrát jsem byl mezi prvníma, kterej dostal výpověď. Od té doby jsem práci už nenanšel. Soukromej život (smích) – to asi přeskochíme. Po smrti mého táty, jsem si vážil mého strejdy Vojty. To byla osobnost, to byl „Pán“. To byl „pa Někdo“, toho znali Romové v celý republice, tam počítám i Slovensko. Významnej byl tím, že nebyl hloupej, že byl chytřej. U nás je to tak, že nejstarším je vždycky vajda, jo, toho rodu. No a potom jak se chová k tomu rodu ten vajda a on se choval perfektně, za jeho éry nebyly třeba žádný hádky, co on řekl tak to se udělalo, že to bylo bylo všecko správně za jeho éry. Autoritu měl velkou a to nejen tady v Prachaticích, ale v celej republice, i na Slovensku. Znali ho prakticky všichni. A brali ho jako... jako osobnost. Můj život ovnlivnil tím, že byl jako dost inteligentní na tu dobu, že on neuměl prakticky ani číst, ani psát. Byl negramotnej, protože oni nechodili v té době do školy, jako maj dneska možnost chodit do školy. Takže prakticky na tu svojí hlavu byl chytřej. On když byly u nás, mezi námi nějaký spory, jo, třebaš když jedna rodina se hádala s druhou rodinou, měli nějaký problémy mezi sebou, jo a nedokázali si je vyřešit, tak v tomhleto případě nastoupil strejda, jako vajda, a ten to vždycky vyřešil a bylo to tak. Ale vždycky to řešil v rámci toho, že byli spokojení všichni. Že nemohli říct křivý slovo, že tys to udělal špatně, nemohli říct, že s tím nesouhlasí. Vždycky to bylo z obou stran udělaný perfektně. Že si nemohli stěžovat ani oni, ani oni, že to museli vzít jako ok. Řešily se například situace jako nevěra. U nás je to tak, že kdo takovou věc udělá, tak je vyloučenej ze společnosti – to je prakticky to nejhorší, co vás může potkat. Kdybyste mu dal deset let, jo, tak radši půjde na těch deset let, než aby byl vyloučenej z toho rodu, jo. Protože tím pádem byl vyloučenej od toho svýho rodu, nemůže se s nima pobavit, ani projít, ani sednout na židly nemůže. To se automaticky ta židle

rozbije. Je vyloučený ze společnosti a to je pro něj největší trest. Jako pro nás, pro všechny. Protože mi jako tu rodinu cejtíme. K tomuto vedla nevěra a takový větší prohřešky, že by někoho píchnul (ale to je u nás málo). Pak jsou menší prohřešky, ale za to už se dávají jenom pokuty, třebaš. Jeho autoritu převzal teď jeho syn, taky je to v cajku zatím. Jde ve šlápějích svého táty a je to v pořádku. Nikdo jiný kromě strejdy a mojí rodiny pro mě nepředstavoval autoritu. Nikdo, protože tady už nikdo takovej nebyl. Jo, protože prachatická rodina je tady jenom jedna, jo. Co bych chtěl, aby strejda viděl, že dělám (smích)? To je otázka spíš na jeho syna teď, že jo. Jsem v důchodu. Žádná osoba mě po smrti strejdy až do téhle doby neovlivnila. Na mém životě už nejde nic změnit, já jsem spokojenej. Jsou věci, který by se daly vylepšit, jako celkově. Třeba že by sem se učil víc, než jsem se učil. Kdybych dneska, co mám ten rozum měl dřív, tak by to bylo něco jinýho, protože bych tak neodbýval školu, jo a snažil bych se třeba si udělat diplom nebo něco takovýho. Nespokojenej jsem s tou vládou, ne stou novou co bude teď kon začínat, ale s tou co byla předtím. V Prachaticích mě nic neohrožuje. Musím zaklepat (ťuk, ťuk,ťuk) zatím je to v cajku tady. Prachatický romové tady s Čechama – jako bílýma vycházíme normálně jako. Bývalo to lepší, jo, když to shrnu, i za těch komunistů nebývaly takový možnosti, když to shrnu, tenkrát jsme nevěděli ani co je skinhead nebo něco takovýho. To se udělalo až po devětaosmdesátým tohleto, takže mi ze všema vycházíme i teď kon. V tom malým městečku člověk vychází. Najdou se vždycky nějaký problémy, ale to je v rámci, to je všude. Oni prachatický Cikáni nevyhledávají žádný problémy jako s tou většinou „antikou“. Chceme mít klid. Tady se můžete zeptat koho chcete, tady žádný problémy nejsou, jako obrovský. Jo. Třebaš někde jinde, ale tady je to normální bych řekl. Jinde v republice je to o tom, kolik je tam těch Romů. Třeba když vezmete teď kon tu Kurku, nebo jak se to jmenuje, u těch Teplic, jak byly naposledy ty problémy tam. Jo, tak si to vezměte. Tady jich je nás dvacet, prakticky jedna rodina, jenže tam jich je, já nevím, dvacet rodin a je jich tam tři sta. Jo, nebo ještě možná víc. Tam se vždycky najdou nějaký problémy, protože čím víc lidí, tím víc problémů. Jo, protože každéj má svůj. Některý taky hodně pijou třebaš.

Alkohol dělá své. Jo a pak jsou ty problémy, že třeba na té ulici skopou nějakou ženskou, no tak to není pěkný, že jo. Násilí tu není, zaplat' pánbůh. K institucím nemám co říct. Já jim důvěřuju a i prachatický Romové tady vždycky co potřebujou, to vyřídí. A s těma policajtama žádný problémy nejsou. S hasičema taky ne, protože s hasičema přijdeme do styku maximálně, když si někdo zabouchne dveře a nemůže dovnitř. Po osmdesátým devátým jsem byl tady v Prachaticích předsedou Rojky, to je romská občanská iniciativa. Já jsem v ní ještě prakticky furt, i když prakticky už neexistuje, protože prakticky ty co byly na tom hradě poslanci, už jsou někde v Evropě, tam v tom Bruselu. No a tady dělám v Prachaticích hodně pár let taky mluvčího za Romy. Jdu osobně za tím člověkem, se kterým to potřebujou vyřídit. Jestli je to místostarosta nebo starosta nebo někdo jinej, tak jdu za tím. Když je problém jdu za dotyčným a řešíme to. Voleb se účastním, dokonce jsem členem některý tý komise volební. Člověk když to přijde tak by vyprávěl dlouho, je to na dlouhý povídání, to se pak nezastavíte ani za dvě hodiny. Takhle jsme to vzali prakticky zkratkou. Neprobrali jsme všechno.